

Irena Rožman

BABIŠKI SPOMINI KOT VIR ZA PREUČEVANJE BABIŠTVA IN KULTURE ROJSTVA

PREDGOVOR

Babiške spomine sem začela preučevati lansko leto, ko sem pisala prispevek o porodni pomoči in zgodovini babištva na Slovenskem. Babiške spomine sem uredila po tematskih sklopih, poglavjih in podpoglavjih. Rezultat tega dela je zajeten šop listov s tematsko urejenimi izpisi iz treh knjig spominov: babice iz Labotske doline na Zgornjem Štajerskem v Avstriji, babice iz Slovenj Gradca in babice iz Poljanske doline v Beli krajini. Pričujoči prispevek sem napisala z namenom, da bi opozorila na pomen spominov za preučevanje babiškega stanu in poklica kot kulture rojstva.

V prispevku ne bom obravnavala metodoloških vprašanj, ki so povezana z analizo spominov kot virov za etnološko preučevanje, ker to presega namen prispevka, čeprav bi bilo več kot potrebno. To nalogo nameravam zato preložiti na bližnjo prihodnost in se je lotiti iz strukturalno-fenomenološkega zornega kota, ki je še vedno zelo popularen med nemškimi in angleškimi etnologi oziroma družboslovci raznih profilov (glej Rosenthal 1995). Predstavila bom gradivo iz treh knjig, vendar samo tisto, ki se nanaša na porod, babiški stan in poklic.

Babiški spomini so predvsem dela, ki govore o poklicni praksi babic in o rojstvih v vaških skupnostih. Babiški spomini niso besedila razmišljanj in moralnih določb, ampak dejstev. So edina objavljena dela, ki nudijo pregled (čeprav ne sistematičen, ker to ni njihov namen) raznih možnih okoliščin (družinskih, higienskih, socialnih, gmotnih itn.) rojstva v vasi med obema svetovnjima vojnoma in prvi dve desetletji po drugi svetovni vojni. V zvezi z okoliščinami poroda spomini v glavnem ne prinašajo moralnih sodb, vsaj ne neposredno in izrecno, omogočajo pa nam, da vidimo, kakšne so bile splošno sprejete sheme vrednotenja in stališč na področju kulture rojstva in babiškega poklica. In ugotovimo lahko, da so to sheme, ki jih v naši etnologiji zelo slabo poznamo. Na tem področju nas čaka še veliko raziskovalnega dela, predvsem terenskega. Knjige babiških spominov so torej nekakšna orientacijska točka za nadaljnje raziskave. S pomočjo teh del lahko presodimo o uveljavljenem načinu razmišljanja o tem, kaj je bilo v tem času posebnega in deloma novega ter kaj utečenega v znanju podeželskega prebivalstva o rojstvu in o drugih naravnih pojavih, ki so z njim neposredno povezani.

KNJIGE SPOMINOV

Spomine je bilo treba brati pazljivo in pri tem ločevati splošno od posameznega, izjemno od vsakdanjega, ter upoštevati, da ni mogoče začrtati ostre meje med splošnim in posameznim, ker sta v medsebojni odvisnosti. Navsezad-

nje, če ne gledamo na stvari zgodovinsko oz. razvojno, se nam lahko zgodi, da običajnemu nalepimo etiketo izjemnega. Nasploh velja: kar je bilo med obema svetovnjima vojnoma še običajno, danes ni več. Da ne bi prišlo do napačne interpretacije gradiva, je treba vedeti, kaj je bilo v določenem času (npr. v obdobju med svetovnjima vojnoma ali v petdesetih letih 20. stoletja) in prostoru (npr. v hriboviti vasi ali zaselku, v vasi, ležeči ob glavni cesti, v trgu) običajno in kaj izjemno. Za večjo verodostojnost interpretacije bi bilo potrebno preučiti babiške predpise in z njimi primerjati gradivo iz babiških spominov, ki priča o vsakdanji resničnosti. Na tak način bi ugotovili odklon med zaželenim in resničnim oziroma mogočim. Med drugim je treba povedati, da je med ljudmi veljala nenapisana norma o sprejemljivem (v našem primeru na področju kulture rojstva), vendar resničnost s predpisano normo večkrat ni imela nič skupnega. K temu se bomo še povrnili ob konkretnih primerih. Iz knjig babiških spominov je očitno, da so se pisci spominov zavedali nevarnosti napačne interpretacije bralcev. Zato najdemo v omenjenih knjigah na več mestih vedno znova orisane gmotne, socialne, družinske, geografske, socialno-psihološke in tudi splošne družbene razmere, s katerimi so razlagali ali opravičevali izjemne primere, da bi odvrnili bralce od preneglih in nepravičnih sodb.

Knjige spominov se med seboj razlikujejo po obliki in literarni dodelanosti. Spomini poljanske babice in spomini babice z Zgornje Štajerske se razlikujeta od knjige spominov slovenjegraške babice po preprostem pripovednem slogu, po skromnih metaforah in po krajših črticah.

V nadaljevanju bom predstavila naslove črtic in njihovo kratko vsebino, in sicer zato, ker bom v prispevku obravnavala le tisto gradivo, ki se navezuje na porode in babiški poklic.

Ladislav Hory: Vse visi na popkovini. Maribor 1989.

Knjigo spominov slovenjegraške babice Marije Ovčar je, na podlagi pogovorov, posnetih na magnetofonski trak v letih 1964 in 1965, ob sodelovanju njene hčerke Sonje, napisal njen zet madžarskega rodu, avstrijski publicist in časnikar, Ladislav Hory. Nemški tipkopis je prevedel in delno priredil prevajalec Drago Druškovič. Spomine je izdala Založba Obzorja iz Maribora leta 1989. Gre za 41 črtic na 211 straneh. Enainštirideset črtic, enainštirideset izsekov iz življenja žensk! *Babica* (splošni oris babiškega poklica), V šoli

(podanih je nekaj podatkov v zvezi s šolanjem slovenjegraške babice), *Sprejemni izpit v življenjski šoli* (orisana je socialno-ekonomska struktura prebivalstva, med katerim je službovala slovenjegraška babica), *Botra stotin otrok* (zgodba o "dežurni" botri otrok z družbene margine), *Ko žafran drag stari zdravnik* (zgodba o višini oderuškega zdravniškega honorarja), *Košček kruba za župnika, ministranta in babico* (zgodba o revščini, težkem porodu in izkazanem gostoljubju do babice), *Porodnica na črvi slami* (zgodba o socialno-higienskih razmerah poroda neke neporočene grofove dni-narice), *Pri krstnem kamnu* (zgodba o odnosu župnika do nezakonskih mater), *Gospod nadučitelj bi rad spal* (porod v luči zakonskih odnosov), *Rjuba iz bodnega platna za župnika pesnika* (črtica je posvečena župniku in pisatelju Ksaverju Mešku), *Najprej živina, potem žena* (porod v luči socialnih in družinskih razmer), *"Spala je vedno zraven mene!"* (zgodba o nezakonski materi, predzakonski spolnosti in dokazovanju očetovstva), *Mrtvi plodovi* (zgodba o zaželenih, a mrtvorojenih otrocih), *Oh, te sosede* (zgodba o babiškem mazaštvu), *Graničarjevi brki* (nezakonska mati in dokazovanje očetovstva), *Golš za cel rožni venec* (porod telesno prizadetega dekleta), *Barba* (zgodba o neki nezakonski materi in njenem načinu preživljanja - beračenju), *Vendarle rojen...* (otrok, nezaželen zaradi socialnih in ekonomskih razmer v družini), *Pesnitev o ušeb* (zgodba o higienskih okoliščinah poroda), *Banovi trojčki* (zgodba o visokem botrstvu), *Hribovski kralj* (zgodba o neuresničeni želji po moškem potomcu v luči socialno-ekonomskih in družinskih razmer), *Temnopolti nomadski otroci ob cesti* (zgodba o porodu neke Romke), *Vse visi na popkovini* (zgodba o posledicah babiškega mazaštva), *Bojazen za pohabljenko* (porod telesno prizadetega dekleta), *Tudi babica je človek* (zgodba o tem, kako je babica prebolela pljučnico), *Porod po nemško* (reorganizacija babiške službe med nemško okupacijo), *Porod ob esesovskih stražarjih* (porod v izrednih razmerah), *Novorojenček je izginil na stranišču* (zgodba o detomorilki), *Rožni venec* (zgodba o spolnem nadlegovanju bolne žene), *Srednjeveški običaji* (zgodba o babiškem mazaštvu, tradicionalni medicini), *Praznoverje še ni zamrlo* (zgodba o babiškem mazaštvu, tradicionalni medicini in ljudskem verovanju), *Za vsako ceno - fant naj bo* (zgodba o spolnem razlikovanju in o poznavanju mehanizma spočetja), *Otrok, ki ni visel na popkovini* (zgodba o smrti porodnice zaradi nestrokovne porodne pomoči), *Božja kazen* (zgodba o nezakonski materi v luči moralnih in religioznih norm), *Dvojčki v partizanski bolnišnici* (porod v luči izrednih družbenih razmer), *Kratko slovo od tisočletnega rajba, Bogat povojni prirast novorojenčkov* (opazanje o dvigu natalitete), *Krst po ljudsko-demo-kra- tično* (krst po drugi svetovni vojni v luči novih političnih in ideoloških razmer) in na koncu še *Slovo od tisočev njihov otrok*.

Marija Horner:
Aus dem Leben einer Hebamme.
Wien - Köln - Weimar
1994.

Spomine Marije Horner je po tonskem zapisu uredila in napisala Crista Hämmerle, izdala pa založba Böhlau v zbirki *Damit es nicht verlorengibt...* Podatke, kako je knjiga nastala, črпам iz njenega uvoda. Leta 1983 sta bila gosta radijske oddaje *Familienmagazinis* dr. Franz Richard Reiter in univerzitetni profesor dr. Michael Mitterauer, v kateri sta prosila vse starejše ljudi, da bi povedali svoje življenjske zgodbe. Oddajo je poslušala tudi Marija Horner in se javila. Crista Hämmerle je bila članica ženske skupine *Wiener Historikerinnen*. Nekoč se je udeležila seminarja, ki ga je vodil prof. Mitterauer. Posredoval ji je naslov Marije Horner in tako se je začelo. Leta 1985 so spomini izšli. Knjiga je doživela velik uspeh in drugi ponatis leta 1994. Spomini so strnjeni v štiriindvajsetih črticah na 196 straneh. Za razliko od spominov slovenjegraške in poljanske babice imajo spomini babice Marije Horner strukturo, ki je značilna za življenjsko zgodbo. Zato so prva poglavja posvečena otroštvu in mladosti, zadnje pa pokoju.

Naslovi in kratka vsebina črtic: *Spomini moje stare mame* (črtica, posvečena njenim prednikom in njihovem načinu življenja), *Otroštvo pri "Schidlerjevi mami"* (spomini na otroštvo), *Nisem vedela, kaj pomeni dvom* (kako je služila za pestrno grofovi hčerki na Madžarskem), *Naš najdenček* (zgodba o tem, kako so vzeli v rejo nekega nezakonskega, zapuščenega fantka), *Moja družina* (o poroki in rojstvu otroka, predvsem v luči gmotnih razmer), *V babiški šoli* (o šolanju babice Marije Horner), *Terenska služba* (kdaj in kje je začela babica službovati in o porodih v luči socialnih, ekonomskih in družinskih razmer), *Stare metode - nova spoznanja* (o počasnem sprejemanju novitet na področju nege novorojenčka in dojenčka), *Skrb za sterilnost* (o higienskih razmerah poroda na domu, o nevarnosti slabih higienskih razmer za porodnico), *Vojna leta* (porodi in porodnice v luči izrednih družbenih razmer), *V času okupacije zavezniških sil* (porodi in porodnice v luči izrednih družbenih razmer), *Walter* (zgodba o ljubezni med babico in nemškim oficirjem), *Vsi otroci niso bili zaželeni* (o rejništvu, incestu in zanemarjenih otrocih), *Mnogim ženskam ni bilo labko* (o slabih družinskih in partnerskih odnosih v luči gmotnih in socialnih razmer), *To je bilo vedno le vprašanje denarja* (o vzrokih in sredstvih za splav), *Zapleti* (o težkih porodih in kako jih je babica rešila), *Včasih sem se morala kljub vsemu smejati* (zgodba o ženski, ki si je zaželela poročiti se tik pred porodom in ji je med poročnim obredom že odtekala porodna voda), *Nova družina in veliko sprememb* (njen drugi zakon in spremembe v poklicu), *Pogovor z neko materjo* (intervju z gospo Berto Reifgraber iz St. Peter-Freinsteina o kulturi rojstva nekoč), *Novi trend - porod v bolnišnici*, *Bila je razlika med porodom doma in porodom v kliniki*.

Marija Štaudohar:
Spomini poljanske babice.
Črnomelj 1995.

Predgovor h knjigi spominov poljanske babice Marije Štaudohar je napisala etnologinja dr. Marija Makarovič. Marija Štaudohar je bila tudi pogosta pripovedovalka različnim etnologom. Spomini poljanske babice, ki jih je napisala sama, so začeli izhajati leta 1989 v časopisu Kmečki glas. V knjigi je petdeset črtic na enaindevetdesetih straneh. Večinoma so povezane z njenim poklicnim delom. Naslovi in kratka vsebina črtic: *Iz mojega življenja* (nekaj biografskih podatkov), *Moj prvi porod* (porod v luči higienskih razmer), *Težko delo med vojno* (poklicne dolžnosti med drugo svetovno vojno), *Odrešitev* (velikost njenega rajona; opis poti v bolnišnico), *Revščina* (oris socialnih in ekonomskih razmer v poljanski dolini), *Porod pri rabitični ženi* (molitev kot prošnja za srečni iztek poroda), *Prestreljene noge*, *Kompliciran zlom golenice*, *Nepoznana porodnica* (porod partizanke), *Strašni dnevi med vojno*, *Nosečnice* (nosečniške prepovedi), *Krst* (opis krsta), *Vpeljevanje* (opis vpeljevanja otročnic), *Nega dojenčka nekdaj*, *Borba proti povojem*, *Kako so se nekdaj branile otročnice*, *Rodila sta se dvojčka*, *Otrok mora biti prezgodaj rojen* (zgodba o nezvestobi in njeni posledici), *Prezgodnji porod kazen za grebe*, *Stara prvesnica*, *Mladoletnični problemi* (porod mladoletnice), *Mnogorodnica*, *Rodili sta se dvojčici*, *Rodila je Ciganka*, *Rodila je oglarjeva žena*, *Podivjani mož* (porod v luči odnosov med zakoncema), *Surovi starši* (zgodba o surovem očetu), *Strašni dan* (porod pri tujih ljudeh), *Posledice nezvestobe*, *Zamolčana nosečnost* (porod mladoletnice), *Pridi jutri, ako ne moreš danes* (porod revne ženske), *Zraščeni prstki* (zgodba o tem, kako je oče sam operiral otroka), *Rodila je drugorodnica*, *Mož ne sme znati za operacijo* (odnos moža do žene, ki je prestala ginekološko operacijo), *Spolnost in zakon*, *Vnetje nožnice* (odnos žensk do ginekološkega pregleda), *Poledica*, *Strab za hrbtom*, *Strab pod cesto*, *Nevarna srečanja*, *Krst ponoči* (krst po drugi svetovni vojni), *Naši rojaki v tujini*, *Otročka ni* (zgodba o mrtvorojenem), *Izprošeni naslednik* (neplodnost in romanje v Trsat), *Zakaj sem kradla* (zgodba o gmotni stiski matere, ki je kradla jajca za hrano svoji hčerki), *Porod v skednju*, *S srpom prerezana popkovina*, *Porod za gmom*, *Plavajoča ruta - znak srečnega poroda* (porodno vedeževanje), *Anže vozi zibelke* (zgodba o tem, kako je našel gospodar slaboumnega ženina svoji služkinji, s katero je imel otroka).

V spominih babice Marije Ovčar, Marije Horner in Marije Štaudohar so opisi poroda prikazani v luči različnih družbenih in družinskih razmer. Njihova čustvovanja, ravnanja, vrednotenja, stališča in doživetja se prepletajo z življenjskimi usodami žensk, ki so prišle na dan v njihovem najbolj ranljivem trenutku življenja - ob porodu.

Po naslovih sodeč, se nam na prvi pogled zdi, da v spominih ni prostora za normalno in povprečno; so zbirka nenavadnega. K temu vtisu ne pripomore toliko tematika sama - pretežno je posvečena kulturi rojstva - kot splet okoliščin, ki so pahnile ženske in njihove najbližnje v nenavadne okoliščine, ravnanja in čustvovanja. Velika nadloga sta bili neznanje in revščina ljudi, zaradi česar se je ohranjalo tradicionalno medicinsko znanje, ki je bilo tesno povezano z magijo in nad katerim babice niso bile niti malo navdušene. Še več: njihova poklicna dolžnost je bila prosvetljevanje ljudi, torej odpravljanje "vraževerja".

Spomini obravnavajo življenjske usode žensk, ki so bile družbeno zaznamovane zaradi splošnih družbenih, gmotnih, socialnih, kulturnih in družinskih razmer, zaradi zdrav-

stvenega stanja, etnične in socialne pripadnosti ter kaznivih dejanj, ki so praviloma izhajala iz neurejenih družinskih razmer ter duhovne in gmotne revščine. To so bile neporočene matere, detomorilke - praviloma neporočene, revne in neprosvetljene kmečke žene iz hribovitih vasi, samske deklet, umsko ali telesno prizadeta in spolno zlorabljen dekleta, Romke, ženske iz raznih koncev Evrope v avstrijskih begunskih taboriščih, fizično in psihično trpinčene žene in tako naprej.

Zgodbe so pretresljive, vendar niso nenavadne. Zgodbe nas ne zanimajo same po sebi, saj se dogajajo še danes. Zanima nas pa, kako so v tem času določene probleme in pojave reševali, vrednotili in opravičevali. Torej je naša pozornost usmerjena k stališčem in vrednotam, verskim, moralnim in pravnim normam - tako formalnim kot neformalnim - nekega zgodovinskega, kulturnega prostora in časa. Še po drugi svetovni vojni je, na primer, večina zaničevala nezakonske matere; formalno-pravno njihov status v tem času ni bil primerno zakonsko urejen. To je eden izmed razlogov, da so si ljudje, med katerimi so živele nezakonske matere, vzeli za svojo pravico, da jih na različne načine kaznujejo. Dandanes je drugače: gotovo se marsikateri nezakonski materi še primeri, da je družbeno zaznamovana, zaradi, recimo, krščanskih moralnih vrednot in stališč do predzakonskih spolnih odnosov, katerih posledica je lahko nezakonsko rojstvo, vendar pa ima vsaj formalno-pravno enake pravice kot zakonska mati. Sistem vrednot in stališč se je torej le spremenil, čeprav nekoliko počasneje kot družbene razmere in zakonski predpisi.

Če ne upoštevamo specifičnih družbenih razmer ali nismo seznanjeni z razmerami, ki so vladale v vaških okoljih, npr. v tridesetih letih 20. stoletja kljub nekaterim radikalnim družbenim spremembam v dominantni kulturi tega časa, obstaja nevarnost, da si ustvarimo povsem napačne predstave. Tu mislim predvsem na stereotipe. Najbolj razširjen in krivičen je gotovo tisti, ki očita ženskam odsotnost materinske ljubezni. Če bi bilo to res, bi moral človeški rod že izumreti... Takšna predstava je nastala, ker so merili stopnjo materinske ljubezni zgolj na podlagi nege in umrljivosti nororojenčkov in dojenčkov, in sicer z vidika današnjih družbenih razmer in vrednot. Pozabili so upoštevati raznovrstne okoliščine, ki jim tudi materinska ljubezen ni mogla biti kos: revščina, neprosvetljenost, drage zdravstvene usluge, oddaljenost od zdravstvenih ustanov, izčrpanost mater zaradi kmečkih in gospodinjinskih del, pomanjkanje časa za nego otroka zaradi udeležbe pri vseh kmečkih delih, tradicionalne navade in tako naprej. In posledice? Marsikatera ženska, ki je z veseljem in ljubeznijo sprejela svojega nororojenega otroka, je tudi brez sojenic vedela, da spričo revščine, pomanjkanja hrane, obleke in časa njen otrok ne bo dočakal svojega prvega rojstnega dne... In kaj, če je morebiti v prvih mesecih življenja še zbolel? Do zdravnika je bilo predaleč in njegov honorar je bil za večino previsok. Še dobri dve desetletji po drugi svetovni vojni so kmečke ženske premagovale duševne in fizične napore, kakor so vedele in mogle - tudi z brezbriznostjo. Zato bi jim storili krivico, če bi si mislili: "Kruke matere, niti s prstom niste mignile v dobro svojih otrok!" Ob upoštevanju naštetega se omenjene zgodbe iz nenavadnih prelevijo v vsakdanje. To pa še ne pomeni, da v tem času ni bilo krutih mater, mož, žena...

TEMATSKI SKLOPI, POGLAVJA IN PODPOGLAVJA

Babiške spomine je mogoče razdeliti na dve prepletajoči se temi: na babištvo oziroma babiški poklic in na kulturo rojstva.

Preden prikažem tematske sklope, po katerih sem urejala gradivo o kulturi rojstva in o babištvu, bi bilo bržkone prav, da povem, kaj pojmem pod izrazom kultura rojstva. Že sam prilastek kultura pove, da rojstvo ni zgolj naraven, trans-historičen in transkulturni pojav, ampak je družbeni konstrukt s preteklostjo. Iz tega sledi, da je rojstvo predmet več družboslovnih ved - mogoče ga je preučevati z vidika kulturne, socialne in zgodovinske antropologije, sociologije, (historične) demografije, psihologije, prava itn. - in da je naravni pojav, ki je zgodovinsko in kulturno pogojen.

Podati definicijo predmeta raziskave je potrebno, a ne-hvaležno dejanje. Potrebno zato, ker definicija v grobem oriše, določi problematiko oziroma predmet raziskave, in nehvaležno, ker so definicije praviloma pomanjkljive. Vendar je nekje treba začeti. Z vidika etnološke vede označujem s pojmom *kultura rojstva* rojstvo in z njim neposredno povezane pojave (menstruacija, neplodnost, plodnost, spočetje, nosečnost, porod, babištvo, poporodna doba, kontracepcijske in abortivne prakse ter sredstva, dojenje kot način prehranjevanja in kontracepcije, nega novorojenčka oziroma dojenčka do prvega leta starosti) v luči družbenih in kulturnih danosti (političnih, ekonomskih, demografskih, socialnih, duhovnih) zgodovinskega prostora in časa.

Poglavje končujem s prikazom poglavij in podpoglavij dveh tematskih sklopov: poroda in babiškega poklica. Ta izbor ni naključen; porodi in babiški poklic so rdeča nit babiških spominov.

TEMATSKI SKLOP: porod.

1. Porod:

- 1.1.1. Kraj poroda, 1.1.2. Čas poroda.
- 1.2. Priprave na porod:
  - 1.2.1. Priprava prostora, 1.2.2. Priprava potrebščin za porod, 1.2.3. Priprava potrebščin za novorojenčka.
- 1.3. Narava poroda:
  - 1.3.1. Naraven porod, 1.3.2. Umeten porod, 1.3.3. Nepravilni porod, 1.3.4. Prezgodnji porod, 1.3.5. Težki, lahki porod, 1.3.6. Enojni ali mnogoteri porod, 1.3.7. Poporodne komplikacije.
- 1.4. Porodni položaj:
  - 1.4.1. Čepe, 1.4.2. Sede, 1.4.3. Stojte, 1.4.4. Leže.
- 1.5. Porodna pomoč:
  - 1.5.1. Strokovna: babiška, zdravniška, 1.5.2. Nestrokovna: sorodstvena.
- 1.6. Lajšanje poroda:
  - 1.6.1. Pospješevanje popadkov in poroda, 1.6.2. Lajšanje porodnih bolečin.
- 1.7. Porodna posteljica:
  - 1.7.1. Odstranitev porodne posteljice, 1.7.2. Uporaba in pomen porodne posteljice, 1.7.3. Popkovina (uporaba in pomen).
- 1.8. Porodnica:
  - 1.8.1. Kazalci socialnega položaja: stan, starost, generacijska pripadnost, poklic, izobrazba, kraj rojstva in kraj bivanja, kraj bivanja v otroštvu, selitve, vernost, cerkvenost, narodnost, zdravstve-

no stanje, 1.8.2. Kazalci materialnega stanja: rešenost stanovanjskega vprašanja, posedovanje lastnine, stalnost in višina dohodka, socialno in zdravstveno zavarovanje, 1.8.3. Kazalci družinske situacije: število otrok, bivanje s (partnerjevimi) starši in (partnerjevimi) sorojenci v času zakonske zveze, delitev dela v gospodinjstvu, negi in vzgoji otrok, priljubljenost snahe-zeta v družini, 1.8.4. Smrt porodnice.

TEMATSKI SKLOP: babištvo.

2. Babiški poklic:

- 2.1. Vpisni pogoji za babiško šolo:
  - 2.1.1. Telesne in duševne sposobnosti kandidatke, 2.1.2. Starost, 2.1.3. Stan, 2.1.4. Moralna, religiozna neoporečnost kandidatke.
- 2.2. Šolanje:
  - 2.2.1. Kraj šolanja, 2.2.2. Čas šolanja, 2.2.3. Predavatelji, 2.2.4. Učbeniki, 2.2.5. Izpiti in izpitna vprašanja, 2.2.6. Babiška prisega.
- 2.3. Dolžnosti, pristojnosti in pravice babice:
  - 2.3.1. Babiška etika, 2.3.2. Socialno in strokovno vedenje babice, 2.3.3. Babiška oprema, 2.3.4. Nadzor babic, 2.3.5. Babiški predpisi.
- 2.4. Babica:
  - 2.4.1. Kazalci socialnega-ekonomskega položaja babic: stan, starost, izobrazba, babiški honorar, babiški rajon (stopnja razvitosti prometnih povezav), socialna struktura strank, delovna doba, pokoj.

BABICE SE PREDSTAVIJO

*Babica Viktorija
Jamšek v Vipavi
med obema sve-
tovnima vojnama.
Dojenček naj bi bil
iz italijanske
oficirske družine.
Fotografijo hrani
Božidar Premrl.*

Babic ne bom predstavila samo zaradi časovne ter prostorske orientacije oz. zato, ker obravnavam njihove spomine, ampak predvsem zato, ker so njihovi biografski podatki neposredno povezani z odločitvijo za babiški poklic. Zgodovinsko dejstvo je, da so se za babiški poklic odločile že poročene ženske ali vdove iz nižjega socialnega sloja. Biografski podatki babic imajo zato vrednost socialnih in ekonomskih parametrov, s katerimi je mogoče določiti značaj babiškega stanu.

Za ilustracijo navajam statistične podatke o stanu in starosti babiških kandidat. Stan gojenk je bil od leta 1857 dalje (do leta 1953) naslednji: samska 36,3 %; poročena 47,9 %; vdova 10,4 %; ločena 0,5 %; ni razvidno pri 4,9 % (Lavrič 1953: 55). Lavrič nadalje razlaga, zakaj je bil največji

odstotek kandidatk ravno med poročenimi:

Veliki odstotek omoženih gojenk je v tesni zvezi s slabimi socialno-ekonomskimi razmerami, v katerih so babice živele pred drugo svetovno vojno. (...) Babiški zaslužek je bil tako pičel, da se s tem skoro ni dalo živeti. Zato je bilo zaželeno, da je gojenka omožena in da jo živi njen mož delavec, kmet, obrtnik, uslužbenec itd. (Lavrič 1953: 56)

Ravno tako so se vdove, ki so ostale same z majhno pokojnino po možu ali z nekaj zemlje, s katero so morale preživljati otroke, za babiški poklic odločile iz ekonomskih razlogov. Socialni izvor gojenk od leta 1857 do 1953 je bil dokaj raznolik. Največ gojenk je bilo delavskega stanu, tu je všteti tudi kmečki proletariat (38,5%), kmetice so bile šele na drugem mestu (16,6%) (Lavrič 1953: 56). Glede na to da je bilo največ kandidatk poročenih, je samoumevno, da so bile v povprečju starejše od dvajset let. Mlajših je bilo med leti 1857 in 1953 le 2,5%. Največ kandidatk je bilo iz starostne skupine od 26 do 30 let, to je 35%. Starost kandidatke je bila na eni strani odvisna od stanu kandidatke, na drugi strani pa od predpisanih vpisnih pogojev. Na šolanje niso radi sprejemali niti preveč mladih deklet niti starejših žena; prvih ne zato, ker še niso bile dovolj resne za odgovorni poklic, drugih pa ne zato, ker so se le s težavo naučile babiške umetnosti (Lavrič 1953: 54). Gotovo pa je, da je imel predpis, ki je predpisoval starost kandidatke, korenine v prastari navadi, da je prvotno dajala porodno pomoč mati ali babica porodnice, torej starejša ženska, ki je že rodila (prim. Scherzer 1988; Borisov 1995).

SLOVENJEGRAŠKA BABICA MARIJA OVČAR, POLJANSKA BABICA MARIJA ŠTAUDOCHAR IN BABICA MARIJA HORNER IZ DOLINE REKE MURE NA ZGORNJEM ŠTAJERSKEM

Babica Marija Ovčar se je rodila leta 1891 v Bobovi pri Mariboru. Poročila se je z orožnikom Ignacom Stropnikom. V Slovenj Gradec sta prišla leta 1919, ko je bil njen mož premeščen tja. Kupila sta hišo. Še istega leta je mož umrl zaradi krvave griže. Ostala je sama z dvema sinovoma in hčerko ter dobivala majhno pokojnino po možu, s katero pa ni mogla preživljati svoje družine. Ravnatelj bolnišnice, dr. Vinko Železnik, je uvidel njeno stisko in ji je svetoval babiški poklic. Tako se je odločila. Imela je *devetindvajset let*, ko se je v šolskem letu 1920/1921 vpisala na babiško šolo.

Babica Marija Štaudohar se je rodila 29. 4. 1914 v Predgradu v Poljanski dolini ob Kolpi kot četrta od devetih otrok. Njeno otroštvo je bilo revno, starši so bili brez dohodkov.

Krubi, mleko mast smo pridelali doma, tudi obleko smo delali doma, obutve pa ne, zato smo otroci poleti hodili bos, v zimskih dneh pa smo bili obuti v doma narejene copate iz ovčje volne in obšite. Dokler nismo šli v šolo, nismo imeli čevljev. (Štaudohar 1995: 5)

Pri sedemnajstih je sprejela službo pri trgovcu Korenu v Črnomlju. Tam je služila kot hišna pomočnica štiri leta. Zbolela je za pljučnico, posledica katere je bila astma. Za delo tam ni bila več sposobna. Nekoč je zasledila v časopisu oglas za babiško šolo in se iz *eksistenčnih in zdravstvenih*

razlogov odločila, da se bo javila na razpis. Imela je *petindvajset let*, ko se je v šolskem letu 1940/1941 vpisala v babiško šolo.

Babica Marija Horner se je rodila leta 1917 kot nezakonska hči deklet in blapca. Odraščala je pri stari materi v Labotski dolini na Koroškem. Marija Horner je bila ena izmed zadnjih terenskih babic na Zgornjem Štajerskem. Končala je osemletko. Da bi se izšolala za kakšen poklic, ni bilo za misliti; šole so bile oddaljene več kot tri ure hoda, denarja, s katerim bi ji lahko plačevali bivanje v kraju šolanja, pa njeni stari starši niso imeli. Poročila se je leta 1937. S poroko sta odlašala, ker nista imela dovolj materialnih sredstev, da bi zaživela v svojem gospodinjstvu. Ko se je mož zaposlil v rudniku, ki je bil od njene vasi oddaljen 70 km, sta začela živeti skupaj v podnajemniški sobici. Padel je v vojni leta 1944.

Ves čas si je želela, da bi se izučila za babico tako kot njena stara mama. To je izvedela predsednica "NS-Frausbafta", ki ji je pomagala. Z moževim dovoljenjem, ki ga je dobila po daljšem moledovanju, se je leta 1939 vpisala na babiško šolo v Gradcu. Takrat je imela *dvaindvajset let*. Stroške šolanja je krila država.

Za nas je zanimiva tudi zgodovina njenih prednikov po materini strani zaradi njihove socialne, poklicne in narodnostne pripadnosti ter, nenazadnje, tudi z vidika kulture rojstva. Zato jo tu podajam.

Predniki. Njena stara mati je bila *šestnajsti otrok neke tkalske, gostaške družine s Kranjskega*. Njen praded je družino preživljal s tkanjem. Njegovi otroci so se rojevali v *tujih bišab*. Njena stara mama se je rodila v *kašči*. Prababici je pri porodu pomagala *kmetica*, pri kateri so se takrat nahajali. Ta je imela sina, ki je bil telesno in duševno prizadet. Želela je imeti hčerko; tako je ostala njena stara mati pri njej.

Stara mati babice Marije Horner. Njena stara mati je bila stara dvajset let, ko ji je umrla krušna mati. Dve leti po njeni smrti se je z njo oženil krušni oče; to je bilo leta 1892. Leto dni kasneje se je rodila hči, dve leti kasneje še ena hči; njena mati. V naslednjem letu se je rodil še en otrok, ki pa je kasneje umrl. Bila je *izučena babica*, ukvarjala pa se je tudi z *zdravljenjem ljudi*. Njen prvi mož se je spoznal na zdravilne rastline, s katerimi je zdravil ljudi in živali in svoje znanje prenesel nanjo. Živela in delovala je v neki *briboviti vasi v Labotski dolini na Koroškem*. Na šolanje jo je poslal njen prvi mož, da bi bila po njegovi smrti *ekonomsko preskrbljena*. Šolanje je končala *okoli leta 1910 v Gradcu*, stara približno *štirideset let*.

Slovenjegraška in poljanska babica sta se za poklic odločili iz ekonomskih in socialnih razlogov; iz njunih spominov ni razvidno, koliko veselja sta imeli do svojega poklica. Babica Marija Horner se je za poklic odločila iz veselja, čeprav proti volji svojega moža, vendar ob podpori stare matere, ki je bila prav tako babica, in nacističnega režima, ki je imel namen dvigniti nataliteto in z zvezi z njo tudi zadostno število "arijskih" porodnih pomočnic.

Na koncu poglavja strnjeno navajam podatke o stanu, starosti in socialnem izvoru babic.

Slovenjegraška babica je bila vdova s tremi otroki, babica Marija Horner je bila poročena in mati enega otroka (njena stara mati je bila prav tako poročena), za poljansko babico pa o tem nimam podatka. Ko so se odločile, da bodo postale babice, so bile vse stare čez dvajset let: Marija Ovčar je imela 29 let, Marija Štaudohar 25 let, Marija Horner 22 let, njena stara mati pa celo 40 let. Vse so bile iz nižjega socialnega

sloja: Marija Ovčar je bila hči ovdovelega kmeta in kasneje vdova orožnika, Marija Štaudohar je bila hči revnega kmeta, Marija Horner je bila nezakonski otrok kmečkih poslov, ki je odraščala pri starih starših: stara mati je bila babica, stari oče pa gozdarski delavec.

BABIŠKO ŠOLANJE

O šolanju je največ povedala babica Marija Horner ter mu posvetila poglavje *In der Hebammenschule (V babiški šoli)*. Poljska in slovenjegraška babica sta o tem povedali zelo malo, zato bom skušala s pomočjo drugih pisnih virov orisati nekatere značilnosti šolanja za babiški poklic med obema svetovnima vojnama. Šolanje in vsa druga tematska (problemska) poglavja, povezana z babiškimi poklicem, nas z etnološkega vidika zanimajo po eni strani zaradi kulture rojstva, na katero so vplivale babice s svojim znanjem in delovanjem, po drugi strani pa z vidika ženske poklicne skupine.

Šolanje babice Marije Horner. Ko se je vpisala na babiško šolo, so bili vpisni pogoji naslednji: arijsko poreklo, telesno in duševno zdravje in sprejemni izpit na kliniki. V času nacizma niso sprejemali na šolanje Židinj:

Če je kandidatka Židinja, je sprejem prepovedan.
(Scherzer 1988: 162)

Marija Horner je morala dokazati arijsko poreklo do tretjega kolena. Iz spominov ni razvidno, po kateri sorodstveni liniji ga je dokazovala. Glede na to, da se je vpisala, in spričo dejstva, da ne bi mogla dokazati arijskega porekla po materini liniji, smemo domnevati, da ga je dokazala po očetovi (njen stari oče je bil Avstrijec). Ker je že imela otroka, je morala pred odhodom poskrbeti še za njegovo varstvo. V varstvo ga je vzela njena mati. Šolanje se je začelo oktobra 1939. Od približno osemdesetih prijavljenih kandidatk so jih sprejeli osemindvajset. Šolanje je bilo naporno. Poleg predavanj so imele praktični pouk. Prvo trimesečje je bilo posvečeno teoretičnemu pouku.

Praktični pouk. V porodno sobo so smele le ob viziti. Po treh mesecih se je začel še praktični pouk: pomagale so kot instrumentarke ali asistentke študentom medicine pri predavanjih; delale so še na otroškem, ginekološkem in porodniškem oddelku. Najtežja je bila porodna praksa. Vedno je trajala štiriindvajset ur, dvakrat dlje kot praksa na drugih oddelkih. Začela se je z nočnim dežurstvom, ki so mu sledila dopoldanska predavanja in popoldanska praksa do sedmih zvečer. Naslednjo noč so prespale, dan pa so začele s predavanji in šele popoldne so imele prvič prosto. Nočno dežurstvo so imele v porodni sobi. Nadzorovala jih je višja babica, ki je skrbela tudi za to, da ne bi zaspale med dežurstvom. K praksi v porodni sobi je sodilo tudi čiščenje. Proti jutru so morale vse počistiti: lijake, stole in nočne posode. Dolgo časa so lahko samo prisostvovala pri porodih. Njihova naloga je bila posaditi porodnico na stol, jo umiti, preobleči in s slušalko poslušati bitje otrokovega srca na vsakih deset minut. Pri tem jih je nadzorovala babica. V drugem šolskem letu je kandidatka prvič vodila porod pod nadzorom višje babice.

Na začetku je višja babica še držala roko pri varovanju presredka. Najprej sem položila roko na presredok, nato pa je položila babica svojo roko na mojo. Sčasoma sem tudi to opravila sama. (Horner 1994: 59)

Porode, ki so jih vodile same, so morale ustrezno pisno dokumentirati.

Marija Horner je babiško šolo končala leta 1941. Leta 1944 je začela babičevati kot terenska babica v Murski dolini na Zgornjem Štajerskem.

Šolanje babice Marije Ovčar. Marija Ovčar se je "štor-kljinemu bataljonu" pridružila prvega novembra v šolskem letu 1920/1921. Preden se je odpravila po znanje v Ljubljano, je morala poskrbeti za varstvo svojih treh otrok. Zaupala jih je sestri. V tem letu se je na babiško šolo vpisalo devetindvajset kandidat, sprejeli pa so jih petindvajset. Med šolanjem je stanovala v bolnišnici, kjer se je tudi prehranjevala.

Gojenke so stanovale deloma v podstrešni sobi tretjega paviljona (Deželne bolnišnice ob Zaloški cesti), deloma pa v prisilni delavnici onstran Ljubljani. Hranile so se v mestu, največ v gostilni pri Kramarju, nasproti vboda v bolnišnico. (Lavrič 1953: 45)

Marija Ovčar se je vpisala na babiško šolo leto dni po velikih spremembah: leta 1920 so podaljšali šolanje s šestih na deset mesecev in povečali število učnih predmetov. Nastopil je nov predavatelj (prof. Zalokar), ki je leta 1921 napisal nove učne skripta. Ti so zamenjali učbenik *Učna knjiga za babice*, ki ga je napisal dr. Alfreda Valenta pl. Marchthurn. Šolska babica je bila v tem času Katarina Kvartič, ki je bila tudi urednica *Babiškega vestnika* in predsednica Slovenskega babiškega društva.

Strokovno znanje in splošna razgledanost babiških gojenk sta se gotovo izboljšali po prelomnem letu 1919. Tej generaciji je pripadala babica Marija Ovčar.

Šolanje Marije Štaudohar. V babiško šolo se je vpisala v šolskem letu 1940/1941, torej na začetku druge svetovne vojne in dvajset let po vpisu Marije Ovčar. V tem času je zopet prišlo do sprememb v šolskem sistemu, in to iz istih razlogov kot leta 1919: povečati splošno razgledanost in strokovno znanje babic. Marija Štaudohar v spominih ne poroča o šolanju. Porodništvo je še vedno predaval dr. Alojz Zalokar, šolska babica pa je bila - od leta 1926 do leta 1952 - Marija Cvikel (Lavrič 1953: 32). Leta 1927 so tečaj podaljšali z desetih na osemnajst mesecev (Lavrič 1953: 50). Leta 1930 so spremenili predmetnik.

Zakon o strokovnih šolah za pomožno osebje v socialni in zdravstveni stroki iz leta 1930 je določal tele predmete: anatomijo in fiziologijo človeka, porodništvo, nego novorojenčka in dojenčka, nego bolnikov, higieno, socialno zaščito matere in otroka in zdravstveno zakonodajo. (...) Praktično delo v porodništvu je trajalo najmanj šest mesecev, v negi otrok mesec dni in v negi bolnikov prav toliko. (Lavrič 1953: 34)

Leta 1932 pa je izšel v usrednjem smislu pisan Učbenik za babice izpod peresa profesorja Franja Dursta, dr. Milana Stajiča in profesorja Alojza Zalokarja s sodelavci. Učbenik je izšel v srbsčini in hrvaščini, v slovenščino ni bil preveden. (Lavrič 1953: 35)

Zato so slovenske babiške gojenke še naprej uporabljale skripta prof. Zalokarja.

Šolanje naših babic se je razlikovalo po trajanju, predmetniku, učbenikih in seveda predavateljih. Najkrajše je bilo šolanje stare matere Marije Horner. Leta 1910, ko je obiskovala babiško šolo v Gradcu, je šolanje trajalo šest mesecev. Marija Ovčar se je izobraževala deset mesecev, Marija Hor-

ner se je vpisala oktobra 1939 in končala leta 1941 (ni razvidno, koliko časa se je izobraževala, verjetno osemnajst mesecev), Marija Štaudohar se je šolala osemnajst mesecev. Domnevam, da v značaju šolanja Marije Štaudohar in Marije Horner ni bilo niti po trajanju niti po obsegu učne snovi nobenih bistvenih razlik. Na podlagi ugotovitev nemškega zgodovinarja Böhmeja, ki je razdelil zgodovinski razvoj babištva - s tem pa tudi značaj porodne pomoči in porodniškega znanja - na štiri zaporedne razvojne stopnje: porodna pomoč kot oblika medsebojne ženske pomoči, porodna pomoč kot uradna dolžnost oziroma poklic, porodna pomoč tradicionalne dobe in porodna pomoč sodobne dobe (Böhme 1980; cit. po Scherzer 1988: 22), smemo reči, da spadajo babice Marija Ovčar, Marija Horner in Marija Štaudohar v generacijo, ki je bila priča korenitim spremembam v babiškem šolanju, poklicu, znanju in seveda tudi kulturi rojstva (začetek obdobja porodov v porodnišnici). Te spremembe so značilne za prehod iz tradicionalne v sodobno razvojno stopnjo babištva. Kratek oris razvojnih stopenj in njihovih poglobitvenih značilnosti lahko najdemo na drugem mestu (prim. Scherzer 1988).

BABICA

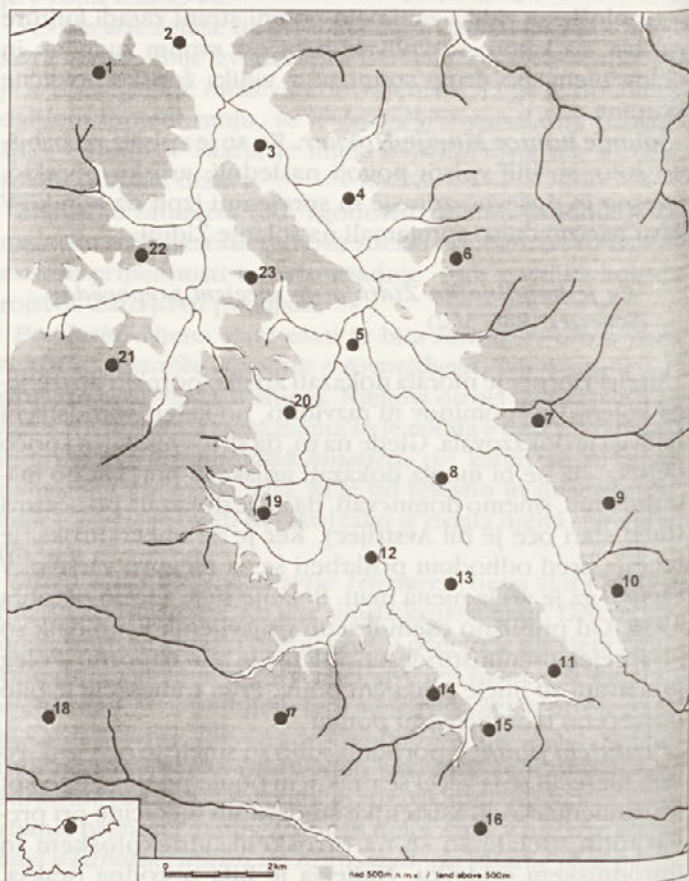
Babiški rajon. Da bi ugotovili socialni in ekonomski položaj babic, moramo poznati vrsto socialno-ekonomskih parametrov, med katere sodijo teritorialni obseg in geografska lega babiškega rajona, stopnja razvitosti prometnih povezav in struktura prebivalstva, med katerim so službovale babice.

Odstotek strokovne porodne pomoči je bil povezan s stopnjo razvitosti prometnih povezav. V hribovitih vaseh in zaselkih smemo pričakovati najmanjši odstotek strokovne porodne pomoči. Babice so poklicali le v resnih primerih, v primerih pataloških porodov ali hudih poporodnih komplikacij. Prometne povezave so bile slabe, v glavnem je šlo za slabe, strme poti, v zimskem času še posebej nevarne zaradi ledu. Domov so prihajale prezeble, mokre. Po babico so prihajali peš ali z živinsko vprego; na porode pa so največkrat hodile peš ali s kolesom. Marija Ovčar in Marija Horner sta službo opravljali v hribovitih vaseh. Do cilja so imele po več ur hoda. To pomeni, da so porodnice čakale na babico tudi po šest ur. Zato ni čudno, da so mnogokrat prišle prepozno.

Dostikrat sem zakasnila in prispela šele po porodu, ker me niso pravočasno obvestili ali pa me je med potjo zadržalo kaj drugega: velike razdalje, slabe poti, vreme - vse to je pogosto součinkovalo. (Hory 1989: 196)

Teritorialni obseg babiškega rajona je bil določen z zakonskim predpisom (*Zakon o zdravstvenih občinah*, Uradni list Dravske banovine št. 41, z dne 18. 3. 1930). Meje babiškega rajona so se večinoma pokrivalo z občinskimi mejami, to pa zaradi tega, ker je morala občina plačevati babicam letni pavšal za siromašne porode. Nobena izmed babic ni v spominih natančno orisala meje svojega rajona, zato jih bom skušala rekonstruirati. Marija Ovčar je bila babica mesta Slovenj Gradec in bližnjih okoliških vasi. V uvodu je napisano, da je njen rajon segal proti Pohorju, Selam, Pamečam in delu Legna ter Razborju. Gre za kraje, ki so pripadali občinam Pameče (vasi: Bukova vas /3/, številka pomeni številko kraja na priloženem zemljevidu/, Pameče /4/, Selovec /1/, Št. Janž pri Dravogradu /2/), Podgorje (vasi:

Graška gora /16/, Spodnje Podgorje /13/, Šmiklavž /15/, Vordriž /14/, Zgornje Podgorje /12/), Razbor (vasi: Spodnji Razbor /17/ in Zgornji Razbor /18/), Slovenj Gradec - mesto /5/, Stari trg pri Slovenj Gradcu (vasi: Gmajna /23/, Raduše /19/, Sele /21/, Stari trg /20/, Vrhe /22/), Šmartno pri Slovenj Gradcu (vasi: Brde /10/, Dobrova /11/, Golavabuka /9/, Gradišče /6/, Legen /7/, Šmartno pri Slovenj Gradcu /8/). Z gotovostjo lahko trdim, da na območju naštetih občin babiške službe ni opravljala samo Marija Ovčar, ker je zakon predpisoval eno babico na 5000 prebivalcev, na tem območju pa je leta 1931 živel 10.203 prebivalcev (Leksikon 1931). Za isto leto razpolagamo s podatki o številu prebivalcev in babic v srezih Dravske banovine. Srez Slovenj Gradec npr. je imel 30.232 prebivalcev in devet babic, torej je na eno babico prišlo 3359 prebivalcev.

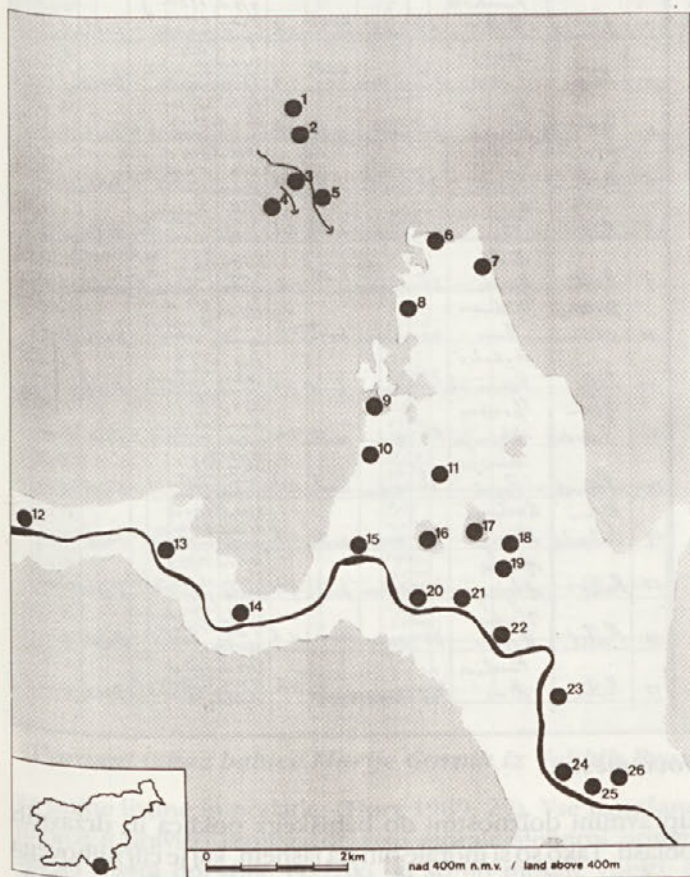
Zemljevid sreza Slovenj Gradec. Na zemljevidu je označena domnevna velikost delovnega območja slovenjegraške babice Marije Ovčar.

Zemljevid izrisala Ildikó Pinter, absolventka arheologije.

Babiški rajon Marije Štaudohar se je uradno verjetno pokrival z mejami občine Stari trg ob Kolpi. V spominih je večkrat zapisala, da je pomagala pri porodih tudi na hrvaški strani. Sploh je bila edina zdravstvena delavka na tem območju, zato je niso klicali samo k porodom - še posebej med drugo svetovno vojno. Veliko je bilo nesreč s strelnim orožjem, zlasti med otroki, ki so se z njim igrali. Tako je neki fantek ostal brez prstov, drugi je bil obstreljen, tretji je bil ranjen v glavo, da je ostal na eno oko slep itn.

Občina Stari trg je spadala pod upravo sreza Črnomelj. Štela je 1797 prebivalcev in zajemala vasi Brezovica /1/, Čeplje /5/, Dečina /23/, Deskova vas /17/, Dol /15/, Dolenja Podgora /6/, Dolenji Radenci /26/, Gorenja Podgora /7/, Gorenji Radenci /24/, Hreljin /14/, Jelenja vas /9/, Kot /21/,

Kovača vas /16/, Kralji /4/, Laze /13/, Močile /18/, Paka /11/, Predgrad /10/, Prelesje /20/, Sodevci /22/, Srednji Radenci /25/, Stari trg /19/, Vimolj /13/, Vrt /12/, Zadrec /2/, Zagozdac /8/ (Leksikon 1931). Sreza Črnomelj in Metlika sta imela leta 1931 25.265 prebivalcev in osemnajst babic. Na eno babico je prišlo 1404 prebivalcev, torej znatno manj kot v srezu Slovenj Gradec. Temu primeren je bil odstotek strokovne porodne pomoči: v srezu Slovenj Gradec je bil 39,2 %, v srezih Črnomelj in Metlika pa 56 %.

Zemljevid srezov Črnomelj in Metlika.
Na zemljevidu je označeno ozemlje občine Stari trg ob Kolpi, kjer je babilcevala Marija Štaudohar.

Zemljevid izrisala Ildikó Pinter,
absolventka arheologije.

Marija Horner je opravljala svoj poklic v zgornji dolini reke Mure. V spomnih so poimensko omenjeni trije kraji: Judenburg, Leoben in St. Peter-Freienstein.

Delovna doba in pokoj. Marija Ovčar se je upokojila leta 1960. Pri svojem poklicnem delu je vztrajala več kot štirideset let. Po upokojitvi je delala honorarno še nekaj let v posvetovalnici za ženske. Na svet je pomagala več kot 4000 otrokom. Umrla je leta 1975, stara 84 let. Na tem mestu je treba povedati, da babice pred drugo svetovno vojno niso dobivale pokojnine. Zato so bile prisiljene delati, dokler niso obnemogle.

(...)Tudi hudo priletne in bolehnne babice so se obiskovale nosečnice, ker so to pač morale, sicer bi se jim obetal prazen lonec. Šele ko so postale v celoti nesposobne za delo, se je končalo delo podeželskih pomočnic pri porodu. Da v takih okoliščinah in odnosih sil ni bila vsakokratna pomoč pri porodih ravno vzorna, je skrito že v naravi stvari same. (Hory 1989: 161)

Marija Štaudohar je poklic opravljala v Poljanski dolini od leta 1941 do leta 1976. V tem času je oskrbela 1734 otrok.

Marija Horner je med štridesetletno prakso pomagala pri več kot 3200 porodih. Delala je na terenu, pa tudi v več porodnišnicah, predvsem v sedemdesetih letih. Upokojila se je leta 1984.

Njena stara mama, ki so jo klicali "Schindler - Muatter", je opravljala babilški poklic v neki vasi v Labotski dolini na Koroškem tako rekoč do svoje smrti (približno osemindvajset let). Umrla je leta 1938.

Babilški honorar. Višina babilškega honorarja je bila predpisana z zakonom, vendar je bil letni pavšal za siromašne porode, ki so ga izplačevale občine, velikokrat tudi edino plačilo v denarju. Še posebej to velja za vaške babice. Kmetje niso bili zdravstveno zavarovani. Zato so morali plačati pomoč pri porodu iz svojega žepa. Plačila v denarju velikokrat niso dobile, ponekod pa je bila revščina tako velika, da ga niso niti zahtevale. V navadi pa je bilo plačilo v naturi. V posameznih primerih je plačala družina, za zavarovance je skromno nadomestilo plačalo bolniško zavarovanje. Samostojni kmetje, obrtniki in uradniki so plačevali po svoji presoji. Višina in oblika plačila v praksi ni bila odvisna od predpisov, temveč od socialne in ekonomske strukture prebivalstva, ki si jo lahko predstavljamo po opisu v spomnih slovenjegraških babice. Vodilni družbeni sloj so sestavljali uradniki pristojnih uradov in podjetij, trije zdravniki, učitelji meščanske šole, nameščenci na okrajnem sodišču, dva hotelirja in lekarnar. Delavski razred je tedaj štel nekaj nad sto delavcev. Mali kmetje, ki so prevladovali, so bili odvisni od gozdnega dela in so si s tem zagotavljali kurivo. Najemniki - sezonski delavci so poiskali v najem manjša zemljišča, da so posadili malo koruze, krompirja in fižola. Primanjkovalo je kruha in zabele. Dosti je bilo dninarjev in sezonskih delavcev, ki so bili redko zdravstveno zavarovani.

Okraj je sprva plačeval babici letni pavšal in vsota je bila simbolična. Kasneje so vpeljali novo ureditev: občine so morale posebej plačati za sleherni posamezni primer, a tudi to so le skromno honorirali. Najnižja tarifa je bila sicer obvezna, a so se občine kljub temu z vso silo branile teh plačil. Če je šlo za neporočeno žensko, so uradniki rekli, da naj gre delat in sama pokrije stroške (po Hory 1989: 108).

Kar bi z današnjimi očmi komaj mogli razumeti, sta bili brezčutnost in asocialna trdosrčnost posameznih občin, ki so odklanjale plačila za revne: "Ljudje naj si s pridnim delom sami pridobijo denar, da bodo plačali babico!" Tako so ostali neplačani računi izpred štiridesetih let. (Hory 1989: 38)

Pred drugo svetovno vojno je bilo babilštvo pri nas svobodni poklic in babice socialno niso bile zavarovane. Da so imeli zdravniki drugačno tarifo, se razume. Slovenjegraška babica je nekoč bila priča, ko je nemški zdravnik za porodno pomoč zahteval tri tisoč dinarjev. V tem času so zahtevali slovenski zdravniki za takšen primer - kleščni porod - največ tisoč dinarjev, medtem ko je bil babilški honorar dvesto dinarjev. Velikokrat se mu je odrekla, ker ni mogla prezreti hudih gmotnih stisk hribovskih kmetov (po Hory 1989: 43).

Marija Štaudohar je socialne in ekonomske razmere opisala tako:

Daleč smo bili od večjih mestnih središč. Zemlja je bila razen obkoljskih ravnih slaba, kraška. In vendar je na njej še do prve svetovne vojne živelo čez štiri tisoč ljudi,

Srez: *Novo mesto* Ime babice: *Gornik Marija*

Župni okraj: *Brusnice* Njeno bivališče (občina): *Brusnice*

Porodni izkaz

za

1927 polletje 1927.

List št. 1.

Vir: Mirošič - Ljubina, str. 21

Tekoča številka porodice	Porodnice							Dne in ure, ko je bila priložna k porodni	Ura, dan, mesec in leto poroda	Kateri porod	Spet in leto otroci ali otrok	V katerem mesecu nastani je bil porod?
	stanovitelj, oče, žena, str.	ime in priimek	rojstvo (mesečnik)	stan (zakonski, vdova, vdova)	polje (opazilo)	veza	veza					
1	Kotler	<i>Lučič</i>	40	zakon	knjiž.	7.h	21/11.07. 2. uri	19/11.07. 6. uri	8.	Doblič	2.10. 2. m.	
2	Brusnic	<i>Lučič</i>	39	zakon	knjiž.	7.h	8/2.07. 2. uri	8/2.07. 12. uri	7.c	Doblič	2.10. 2. m.	
3	Kotler	<i>Lučič</i>	30	zakon	knjiž.	7.h	4/3.07. 2. uri	4/3.07. 3. uri	1.	Doblič	2.10. 2. m.	
4	Pelovšč	<i>Gornik</i>	25	zakon	knjiž.	7.h	7/3.07. 2. uri	7/3.07. 2. uri	7.	Doblič	2.10. 2. m.	
5	Brusnic	<i>Lučič</i>	35	zakon	knjiž.	7.h	12/3.07. 4. uri	12/3.07. 2. uri	3.	Doblič	2.10. 2. m.	
6	Gschler	<i>Povše</i>	38	zakon	knjiž.	7.h	28/3.07. 2. uri	28/3.07. 11. uri	3.	Doblič	2.10. 2. m.	
7	Dolni	<i>Lučič</i>	32	zakon	knjiž.	7.h	30/3.07. 1. uri	30/3.07. 5. uri	6.	Doblič	2.10. 2. m.	
8	Kotler	<i>Lučič</i>	24	zakon	knjiž.	7.h	27/3.07. 2. uri	27/3.07. 2. uri	7.	Doblič	2.10. 2. m.	
9	Kotler	<i>Lučič</i>	21	zakon	knjiž.	7.h	7/7.07. 4. uri	7/7.07. 11. uri	7.	Doblič	2.10. 2. m.	
10	Nov	<i>Lučič</i>	43	zakon	knjiž.	7.h	9/7.07. 3. uri	9/7.07. 12. uri	11.	Doblič	2.10. 2. m.	
11	Kotler	<i>Lučič</i>	35	zakon	knjiž.	7.h	29/3.07. 10. uri	29/3.07. 4. uri	1.	Doblič	2.10. 2. m.	
12	Gornik	<i>Lučič</i>	25	zakon	knjiž.	7.h	14/7.07. 0. uri	14/7.07. 12. uri	2.	Doblič	2.10. 2. m.	
13	Pelovšč	<i>Lučič</i>	43	zakon	knjiž.	7.h	13/10.07. 2. uri	13/10.07. 15. uri	8.	Doblič	2.10. 2. m.	
14	Dolni	<i>Lučič</i>	24	zakon	knjiž.	7.h	8/11.07. 11. uri	8/11.07. 8. uri	2.	Doblič	2.10. 2. m.	
15	Kotler	<i>Lučič</i>	36	zakon	knjiž.	7.h	10/11.07. 3. uri	10/11.07. 10. uri	5.	Doblič	2.10. 2. m.	
16	Kotler	<i>Lučič</i>	26	zakon	knjiž.	7.h	27/11.07. 5. uri	27/11.07. 11. uri	2.	Doblič	2.10. 2. m.	
17	Kotler	<i>Lučič</i>	27	zakon	knjiž.	7.h	4/12.07. 11. uri	4/12.07. 12. uri	2.	Doblič	2.10. 2. m.	

Porodni izkaz babice Marije Gornik iz Velikih Brusnic, Novo mesto.

ki so se preživljali edino s kmetijstvom in živinorejo. Obdelana je bila vsaka ped, čeprav so bili posamezni predeli brez prevoznih poti; ljudje so znosili gnoj na glavi ali na brbtu po ozkih stezah in v jeseni pridelek. (...) Ko se je odprla pot v Ameriko, se je utrgal pravi plaz izseljevanja v to daljno, takrat še neznano deželo. Sprva so odbajali le posamezniki, kasneje cele družine. V celi naši dolini ni biše, ki ne bi imela svojca v tujini. (...) Najbolj pohvalno pa je, da so si vsi naši izseljenci pomagali med seboj v raznih ekonomskih stiskah in si stali ob strani. (Štaudohar 1995: 14)

V vsej dolini ni bilo tekoče vode, pri marsikateri biši ni bilo niti deževnice. Socialne razmere so bile zelo slabe, ljudje brez dohodkov, velika revščina. (Štaudohar 1995: 6, 7)

Tudi Marija Horner je povedala, da so bili ljudje revni. Stari materi so plačali porodno pomoč skoraj izključno v naturi (v času od 1910-1937), redkokdaj je dobila denar. Nekdo se ji je oddolžil z odojkom, drugi spet z vozom sena ali z mastjo itn. (Horner 1994: 22). Marija Horner bi bila rada opravljala babiški poklic v isti vasi, kjer je odrasčala in bi bila tako nasledila staro mamo. Stara mati ni imela naslednice in najbližja babica je bila oddaljena od vasi dve uri hoda. Toda zanjo tam ni bilo dovolj kruha. Morala je v mesto, kjer je bilo več strank (Horner 1994: 83). Med drugo svetovno vojno so ji mnogi plačali v naturi.

Babice torej niso mogle pričakovati ne vem kakšnega plačila in življenjskega standarda.

Dolžnosti, pristojnost in naloge babic. Te so bile na eni strani povezane s porodniško stroko, na drugi strani pa z

upravnimi dolžnostmi do babiškega poklica in državnih oblasti. Tako so si morale biti na jasnem, kaj je cilj njihovega poslanstva, kakšno naj bo njihovo vedenje do porodnic, otročnic in njihovih bližnjih, poznati so morale pravila stroke in pravne predpise, ki se nanašajo na babiški poklic in njihovo delovno področje; torej kdaj in v kakšnih primerih ne sme dati porodne pomoči ter se pri tem ravnati po pravih babiške etike. Vsak izmed tu naštetih tematskih problemov (babiška etika, socialno in strokovno vedenje babice, babiška oprema, nadzor babic in babiški predpisi) terja samostojno raziskavo. Zato sem bom omejila le na tiste, ki so jih omenile babice v spominih.

Marija Štaudohar je napisala, kaj jim je naročal profesor ob koncu šolanja:

Vaša naloga je pomagati slehernemu človeku, ki je pomoči potreben. Pri vašem delu vas naj vodi znanje, ki ste ga pridobile tukaj v šoli, zdrava presoja in zavest, pomagati reševati, kar se rešiti da. Ne pozabite, da ste Slovenke in reševati boste morale, kar morda ne bo dolžnost vašega poklica. (Štaudohar 1995: 7)

Babica je morala predvsem skrbeti za nosečnice, porodnice, otročnice in novorojenčke ter jim dajati strokovno pomoč in zdravstveno zaščito. Poleg tega je bila "zdravstveno-napredna izobraževalka ljudstva" (Lavrič: 1949: 449).

Prijava rojstva. V kraljevini Jugoslaviji so opravili uradno prijavo rojstva in vpis pri župniku obenem s krstom. Novorojenčka je h krstu prinesla babica, ki je morala poskrbeti

Pouk

kako je pisati polo za porodni izkaz in dnevnik.

Po § 35 službenih predpisov za babice je vsaka babica dolžna, pisati dnevnik, ki ga mora pokazati uradnemu zdravniku, ako ga ta zahteva, in vanj zapisovati nastopne podatke na mestu samem ali, ako bi ne znala pisati, jih dati zapisovati.

1. Tekoča številka poroda. Porodnice naj se navajajo ena za drugo po vrsti, kakor je bila babica klicana k njih porodom, ne pa h kakrni prejšnji preiskavi ali zaradi kakih dogodkov, dozdevnih ponovkov in enkih reči.

2. a) **Občina.** Najprej se navede politična selska občina, v kateri je babica pomagala porodnici, potem kraj, ulica in hišna številka.

b) **Ime in priimek porodnice.**

c) **Rojstno leto (starost) porodnice.**

d) **Stan porodnice (zakonska, vdova, samica).**

e) **Poklic (opravilo) porodnice ali njenega soproga.**

f) **Vera.**

3. **Čas (dan in ura dopoldne ali popoldne), kdaj je babica prišla k porodnici.**

4. **Čas (ura, dopoldne ali popoldne, dan mesec in leto), kdaj je porođica porođila.**

5. **Kateri porod? Vsi prejšnji porodi, tudi mrtvih otrok in splavi se vštejejo.**

6. **Spol in, če mogoče, tudi ime otroka.** Če je bilo več otrok rojenih, je navesti vsakega spol in, če mogoče, tudi ime.

7. **V katerem mesecu nosnosti je porođila porođica?** Če bi se to ne dalo natančno povedati, je vsaj po razviku otroka opominiti, ali je bil porod pravočasen, prezgoden (zgodnji porod) ali neugoden (splav).

8. **Kako je ležal otrok ob porodu?** Povedati je vsaj, ali je ležal naprej z glavo ali z medeničnim koncem (zadnjico ali z nogami) ali poprek.

9. **Ali je otrok prišel na svet živ, zamrtev ali mrtve?**

10. **Kako je bil otrok razvit, n. pr. krepko ali slabotno?**

11. **Ali so se na otroku videli kake izpake, in kateri?** Zlasti je navesti telesne dele, katerih ima otrok naštevilo, katerih nima, katere ima nad mero velike (vodena glava) ali pod mero majhne.

12. **Ali se je materi pred porodom primerilo kaj smrtno nevarnega (n. pr. krči, krvavitve, zmešanosti i. e. r.) ali smrt in če ta, iz katerega vzroka.**

13. **Ali se je pri porodu pomagalo umetno in s čim, n. pr. s kleščami, s spravljanjem popkovine na svoje mesto, izvlačevanjem otroka, trebljenjem posteljičice, kdaj in kdo je pomagal (zdravnikovo ime).**

14. **Kdaj se je iztrebila posteljičica? (Dan in ura, dopoldne ali popoldne).**

15. **Ali so se primerile materi v otroški postelji bolezni (n. pr. krvavitve, zmešanosti i. e. r.) ali smrt, kateri dan po porodu.**

16. **Ali so se primerile otroku, ko je bila mati v otroški postelji, bolezni (n. pr. krči) ali smrt; če smrt, kateri dan po rojstvu.**

17. **Posebne opombe.** V ta razpredel je zlasti vpisovati, ali in kdaj je babica poslala po zdravnika, ali in kdaj je ona ali zdravnik ali kdo drugi otroka krestil v sili, ali kdaj je opravila naznanila, ki so predpisana v navodilu, i. e. r.

Te zapiske mora babica vpisati v dnevnik še preden gre od otročnice, ali ako bi ne znala sama pisati, jih dati vpisati po kakih drugi osebi od besede do besede po svojih povedbah.

Zapiske v dnevniku mora babica čim prej prepisati doma v porodni izkaz, ki ima iste razpredelke kakor dnevnik, in pisati pomembne podatke o nadaljnjem teku in izidu otroške postelje.

O predpisanih rokih mora babica po § 36. navodila predlagati porodne izkaze po županstvu predpostavljenemu političnemu oblastvu.

Razen tega mora hraniti babica dnevnik in porodni izkaz vedno čedno, ga pokazati predpostavljenemu uradnemu zdravniku, če ga ta zahteva, in prinašati s svojimi pripravami vred k babiškimi shodom, na katere se zbirajo babice po ukazu oblastva.

Kadar je popisan prvi list porodnega izkaza, mora vzeti babica nov list in napisati nanj novo zaporedno številko.

Ko ji poidejo listi za porodne izkaze, mora vselej za časa zaprositi pri predpostavljenem političnem oblastvu novih tiskovnih.

Babice, ki zakrivijo pri vpisovanju teh zapiskov zamude in nemarnosti, se bodo kaznovale po § 37. navodila.

Kako je ležal otrok ob porodu?	Otrok, živ, lamuren ali mrtve?	Kako je bil otrok razvit?	Ali se je na otroku videlo kake izpake in kateri?	Ali se je materi pred porodom primerilo kaj smrtno nevarnega ali smrt?	Ali se je otrok iztrebil pred porodom, kdaj, v hipu in s čim?	Dan in ura, dopoldne ali popoldne, kdaj je prišla?	Ali je mati v otroški postelji bolezni, ali je smrt, kateri dan?	Ali je otrok, ko je bila mati v otroški postelji, bolezni, ali je smrt, kateri dan?	Posebne opombe
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
11	živa	Dobro	-	-	-	27/11 30.00	-	-	-
12	živa	Dobro	-	-	-	28/11 40.00	-	-	-
13	živa	Dobro	-	-	-	4/12 30.00	-	-	-
14	živa	Dobro	-	-	-	7/12 40.00	-	-	-
15	živa	Dobro	-	-	-	14/12 25.00	-	-	-
16	živa	Dobro	-	-	-	25/12 40.00	-	-	-
17	živa	Dobro	-	-	-	30/12 35.00	-	-	-
18	živa	Dobro	-	-	-	31/12 30.00	-	-	-
19	živa	Dobro	-	-	-	1/1	-	-	-
20	živa	Dobro	-	-	-	4/1	-	-	-
21	živa	Dobro	-	-	-	10/1	-	-	-
22	živa	Dobro	-	-	-	27/1	-	-	-
23	živa	Dobro	-	-	-	30/1	-	-	-
24	živa	Dobro	-	-	-	4/2	-	-	-

Porodni izkaz babice Marije Gornik iz Velikih Brusnic, Novo mesto.

za nujne listine in podatke (Hory 1989: 29). Vse izprašane babice s pravico javnega dela so morale sleherni primer vnesti v svoj dnevnik. Podatki, ki so jih morale vnesti: o materi (naslov, stan, starost in veroizpoved), označiti otrokovo lego, mesec nosečnosti, podroben opis poroda natančno do ure, kateri porod, čas, ko so poklicali babico k porodu, začetek popadkov, čas poroda, čas poporoda (porodna posteljičica), spol novorojenca, ali se je rodil živ, ali ima kakšne telesne napake, ali je umrl po porodu in zakaj, zdravljenje popkovine, obiski babice po porodu. Sem je spadalo še trimesečno poročilo na temelju omenjenega dnevnika; poslali ga je bilo treba okrajnemu zdravniku ali pristojnemu uradu (Hory 1989: 37).

Podobno je ravnala babica na Avstrijskem. Vsak porod je morala vpisati v dnevnik, ki ga je oddala okrajnemu zdravniku v pregled. Dvakrat na leto so kontrolirali dnevnike in babiško opremo. Izpolnjevat pa je morala še druge obrazce za državne in zdravstvene urade (Horner 1994: 78). Te obrazce, tako imenovane porodne izkaze hranijo arhivi in so dragocen vir za preučevanje.

Prosvetljevanje žensk. Mnoge tašče, matere ali druge sorodnice mlade porodnice so bile prepričane, da so stare porodnice navade in prakse najboljše. Do novitet so bile skrajno skeptične. Tako so s svojimi nasveti begale mlade nosečnice, ki so se naenkrat znašle v precepu, koga ubogati, sorodnico ali babico. Ker so bile mlade matere podrejene taščam, so jih ubogale zaradi hišnega miru. Proti temu so se morale boriti babice. Tako je morala najprej v dobrobit novih zdravstvenih metod prepričati starejše sorodnice

mladih mater. Med obema svetovnjima vojnoma in še dve desetletji po drugi svetovni vojni so se morale babice boriti proti starim nazorom o porodu in negi dojenčka, proti tabujem (ni se spodobilo govoriti o porodu, spolnosti), tradicionalnim medicinskim znanjem, prepletenim z magičnimi praksami, in dvigovati higiensko raven. Pri tem jim ni nihče stal ob strani.

V mojem času, ko sem začela delo, in mnoga leta zatem, je bila babica čisto sama sebi prepuščena božja odposlanka na podeželju. (Hory 1989: 11)

Podobno je položaj babic opisala neka upokojena otroška zdravnica iz Novega mesta:

...Aja, dobro se spomnem te babce. Je bla dobra, veš kako, (...) te babce so ble pravzaprav taku zapuščene, a veš, same sebi prepuščene. Strokovno zapuščene. Same so ble na terenu, delale so, kar so delale, kolikor so znale in glede na prilike v biši. Niso imele sredstev, da bi pomagale, da bi dajale, da bi vzdrževale nego. Po letih postaneš mašina in te reve so se tulk zgarale in delale po domovih čuda. (Rožman: terenski zapisi 1995)

Temu komentarju ni kaj dodati. Nekaj dogodkov v zvezi s prosvetljevanjem je zapisanih v knjigi spominov slovenje-graške babice.

Morala sem pač začeti z abecedo o porodu. O tem celo ženske iz tako imenovanih "boljših domačij" niso imele niti najmanjšega znanja. Porod je bil zanje bolj versko

čudo, čeprav ne neomadeževan, a še zmeraj dogodek, pri katerem bi moral morebiti sodelovati celo sam sveti Dub. Manjkajoče preprosto znanje so nadomeščali z nevarnim črnim čaruništvom... Ni bilo ravno ljubo, če si spraševal o porodu, ko si hotel pridobiti več poučenosti o njem. Ženskam, ki so bile sploh pripravljene sprejemati moja pojasnila in so se za to zanimala, sem morala tisočkrat razlagati potek normalnega poroda. Mnoge od njih so predajale naprej ta svoja znanja, (...) in to svojim bčeram, sestram, tu in tam celo širšemu krogu bližnjih znancev. (...) Moj bog, kolikim nerodnim ženskam, ki so bile bolj zabite kakor divje koze, sem brala z obrazov, da jim je budo, ker me sploh poslušajo; že vnaprej niso verjele mojim besedam. Kaj pa je večini od njih bilo mar, ali se bodo otroci rodili po 250 ali 300 dneh! Ni bilo labko ženske pripraviti k čistoči. Kar zadeva zdravstveno nego, so bile mnoge izmed njih skoraj nedostopne za pouk. Isto velja za povijanje. "Kakšne neumnosti pa nam boste še natvezili," so rekle starejše vaške avtoritete. In dalje: "Svoje otroke sem zmeraj trdno povijala. Le poglejte, kakšne ravne ude so vsi dobili." (...) Dokler sem bila v biši, so pustile tako, kakor sem povila. Brž ko sem zapustila stanovanje, so otroka spet po navadi svojih starih mater trdno povile. (Hory 1989: 187-190)

Etika. Molččnost je bilo pravilo, zapisano z veliko začetnico. O primerih ni smela razlagati drugim. Zato v spominih ni niti enkrat omenjeno ime kraja. Slovenjegraška babica je nekoč pomagala pri porodu ženske, okužene s sifilisom. Otrok se je rodil mrtev in telo je bilo razmehčano. Pri porodu so pomagale tudi sosede in mož. Vzroka te nesreče ni smela pojasnjevati niti možu niti sosedam. Zato se je zlagala, da je porodnica najbrž padla med nosečnostjo (po Hory 1989: 25).

Babiška oprema. Po vsebini babiške opreme lahko sklepamo o razvitosti porodniškega znanja neke dobe. Vsebina babiške opreme je bila zakonsko predpisana. Podatke o tem, kaj je babiška oprema vsebovala, najdemo v *babiških predpisih*. Opremo je vsake toliko časa preveril pristojni zdravnik. Kupiti so jo morale babice. Vsebino babiške opreme sta opisali Marija Ovčar in Marija Horner. Slednja je podala primerjavo med svojo opremo in opremo stare matere.

Že med obiskovanjem šole smo pripravnice v mesečnih obrokih odplačevale predvideno vsoto, da smo ob sklepu bkrati s spričevalom prejele tudi babiško torbo. Torba je bila iz usnja, v njej je bilo več lepo pokromiranih škatel za zdravstveno orodje, za ščetko za roke, gumijaste rokavice, cevke za umetno dibanje, peščena ura, naravnana na deset minut, ker si je bilo treba prav toliko časa umivati roke. Za odvzem seča sta bila še dva katetra, gumijasti in kovinski. Tekočina z razkuževalno tekočino, lizolom, s katerim so si razkužile roke in spolne organe porodnice. Škatla z vrvico za podvezovanje popka. Pred uporabo je bilo treba prekubati vse obveze. Umetno nadomestilo za bradavice in črpalke za mleko, če so se bradavice ugrezale. Bela, čista halja. (Hory 1989: 37)

Po šolanju je morala kovček z opremo kupiti. Bil je precej drag. Vsebina kovčka: lesena slušalka, zavite škarjice za popkovo, dve sponki za popkovo, ena majhna kromirana škatla za shranjevanje sterilnih povojev za popek, zložljiva tehtnica za novorojenčka in metrsko merilo, škarje za prerezanje presredka, pinceta, dve večji skledi iz emajla, utripomer, ena velika in ena mala krtačka za umivanje rok, termometer, steklenica z dezinfekcijskim sredstvom s pripadajočo merilno posodo, steklenica alkohola, klistir, komplet inekcijskih igel, gumijaste rokavice, gumijasti predpasnik, beli predpasnik, bela kapa, brisača, gumijasto plat-

no za porodno posteljo, kromirana škatla z injekcijskimi ampulami, sredstva za pospeševanje popadkov, ustavljanje krvavitve, pospeševanje krvnega obtoka, kapljice za oči za novorojenčka in sesalec za sesanje sluzi iz dihalnih poti novorojenčka (Horner 1994: 73, 74). Oprema njene stare matere je bila bolj skromna: škarje za prerezanje popkovine, povoji za popek, pribor za klistiranje, slušalka, hoffmanove in kamilične kapljice in čaj iz rženih rožičev (Horner 1994: 82).

Stranke in socialno vedenje babic. Zgledna babica je vljudna, postrežljiva, vestna, skrbna, preudarna, potrpežljiva, požrtvovalna, marljiva, molčeča, poštena, skromna in trezna (Lavrič 1949: 449). Same velike zahteve! Četudi so babice imele vse naštete lastnosti, jih vsi niso sprejemali. Pri tem je bila še posebej pomembna starost in videz babice. Starejši babici so bolj zaupali. Jasno, saj so jo že poznali: bila je že pri mnogih porodih in se je dobro izkazala; nekoč je pomagala materi, sedaj njeni hčeri.

Sčasoma pa sem še postajala nekakšna neizogibna tradicionalna ustanova, ki so se je ljudje navadili in nekaj dali nanjo. (Hory 1989: 213)

Mariji Horner na začetku njene delovne dobe niso zaupali; za okus strank je bila premlada. Šele ko jo je ženskam priporočil mestni zdravnik, ki so mu zaupali in ga spoštovali, so jo ženske sprejele. Ker je bila edina babica, so jo, hočeš nočeš, dale poklicati k porodu. Če je bila pred porodom še nezaupljiva, je bila po porodu drugačnega mnenja. Začel se je širiti glas o dobri, mladi babici. Tako so jo dokaj hitro sprejele (Horner 1994: 66). Tudi jih niso sprejeli vsi enako veselo. Sprejem je bil odvisen od družinskih razmer porodnice. Če je bila porodnica neporočena, so babico običajno sprejeli jezno in hladno.

KULTURA ROJSTVA

V tem poglavju bom prikazala gradivo, ki se nanaša na porod. Tudi babice so namenile tej tematiki največ pozornosti. Zato ne bo govora o krstnih šegah, vpeljevanju, poporodni dobi, nosečnosti in negi novorojenčka in spolnosti, čeprav so spregovorile tudi o tem.

Porod. Do sredine petdesetih let 20. stoletja je bil porod v vaških skupnostih na domu. Po tem času pa je tudi vse več kmečkih žensk rojevalo v porodnišnici. Ker je velika večina spominov posvečenih prav porodom, vseh primerov ne bom mogla prikazati, izbrala bom samo nekatere.

Priprave na porod. Po strokovnih pravilih porodničarstva naj bi nosečnica v zadnjih tednih nosečnosti pripravila vse potrebno za porod. Priprave so se nanašale na izbiro in opremo porodne sobe, izbiro porodne postelje, nabavo perila in porodnih potrebščin za porodnico ter potrebščin za novorojenčka. Porodna soba naj bi bila velika, mirna, zračna in topla. Odstranili naj bi vse nepotrebno pohištvo, v sobi je smelo ostati le najnujnejše: postelja, posteljna omara, miza, trije stoli in omara. Pred porodom so morali sobo prebeliti in očistiti. Izbrali naj bi tudi osebo, ki bo pomagala babici med porodom pri pomožnih delih. Perilo, ki naj ga nosečnica pripravi za porod: 12 rjuh, 6 prevlek, 6 spređaj odprtih srajc, 2 volneni jopici, 6 brisač, 6 prticev, 12 žepnih robcev, 4 trebušne T-pasove. Druge potrebščine, ki naj bi jih pripravila, so bile: 250 g lizola, 100 g 70 % alkohola, 50 g jodove tinkture, 100 g mila, 100 g pudra, 100 g belega vazelina, 250 g sterilne vate, 50 sterilnih staničevinskih predlog, zavitih v gazo, 2 kosa nepremočljivega platna,

1 telesni termometer, 2 umivalnika, 2 vrča za vodo, 1 posteljna posoda, 1 vedro za odpadke, 1 ledvičasta skleda, pribor za osebno nego (Lavrič 1949: 166-169). Takih priprav si zaradi gmotnih razmer in zaradi neprosvetljenosti ni omislila nobena kmečka ženska. Sobe niso posebej pripravljali, morda so kje poribali tla. Pod porodnico so podložili stare krpe ali rjuhe ali odeje, celo samo slamo... Če so poklicali k porodu babico, je ta pod njo položila nepremočljivo gumijasto platno, ki je bilo del njene opreme. Dvanajst rjuh, šest prevlek - vprašanje je, koliko rjuh so sploh premogle posamezne družine. Spalne srajce niso bile tako v navadi; mnoge niso imele spodnjega perila. Staničevinskih predlog niso poznale, namesto teh so uporabljale stare cunje, tistim, ki niso imele spodnjih hlač, pa je čišča tekla kar po nogah. V nekaterih krajih je bila voda velik problem, npr. v Suhi krajini, Beli krajini itn. Tu babice niso imele za porod najnujnejšega, namreč vode. Po vodo je bilo treba k vaškemu vodnjaku ali na studenec; mnogi moški so neradi šli po vodo, ker je bilo to žensko delo. To je zato opravila tašča, starejša hči ali katera druga sorodnica ali soseda, ali pa je tik pred porodom za vodo poskrbela porodnica sama. Kot razkuževalno sredstvo so uporabljali žganje, nekatere premožnejše, ki so končale meščansko šolo ali gospodinjski tečaj, so poznale še hipermangan in so ga praviloma imele za nesrečne primere. Marija Horner je izpričala, kaj je lahko zahtevala od porodnic spricho težkih vojnih časov in revščine. Tistim nosečnicam, ki so se pri njej oglasile zaradi napovedi poroda, je naročila, naj za porod pripravijo laneno rjuho, ki naj jo dobro prekuhajo, zlikajo in zavijejo v papir. Več od njih v tistih vojnih časih ni mogla zahtevati, ker v trgovini ni bilo mogoče ničesar dobiti. Po vojni pa jih je prosila, da priskrbijo za porod dva kilograma stančevine, nekaj borove vode, s katero je umila oči novorojenčku in razkužila materi bradavice, otroško kremo, otroško olje in puder (Horner 1994: 90).

POROD V LUČI GMOTNIH, SOCIALNIH IN HIGIENSKIH RAZMER

Težava je bila v prostorski stiski, saj je edini prostor družina uporabljala za dnevni prostor, kubinjo in spalnico, v njem pa je bilo tudi svojeručno sestavljeno ognjišče. Niso imeli umivalnika, le eno srednje veliko glavnasto skledo, v kateri so na mizo postavljali brano. Uporabila jo je za svojo operacijo in zato jo je razkužila z lizolom. To je zelo ujezilo moža porodnice, ker je bila odtlej neuporabna za jelo. Ni pa izkazal nobene hvaležnosti, ker je rešila ženo smrti. (Hory 1989: 45, 46)

Rodila je neporočena dekla. Delala je kot dninarica pri grofu. Porodnica je ležala na leseni, s slamo napolnjeni postelji, v borni koči, kjer so spale dninarke. Porod se je začel ponoči in maternica se je pretrgala. Babica je poslala po zdravnika, kar ne bi smela brez izrecnega dovoljenja veleposesnika. Za novorojenčka ni imela pripravljenega ničesar. Babica ji je prinesla rabljene rjuhe in spodnja krila, iz katerih je naredila plenice. Četrtega dne je babica hotela preobleči posteljo in zamenjati slamo. Na tisoče črvov je bilo v njej! Žensko in otroka so začasno položile na tla. Rodila je na črvivem ležišču, na stranišče hodila z odprto rano v smrdljivo leseno barakico in vendar ji ni bilo nič. (Hory 1989: 49-55)

Mož porodnice je prišel po babico. Po polurni boji sta prišla do borne bajte na mestnem obrobju. V edinem niz-

kem, majhnem prostoru je bilo precej temno, ker je dojala svetlobo le ena sama petrolejka. Porodnica je ležala na edini postelji; vzdolž daljše stene je bila nastlana slama, na kateri so spali otroci. Pokriti so bili s starimi odejami in z umazaninmi ponjavami. V drugem kotu je stala omara; v četrtem pa je bilo odprto ognjišče. Možu je zaukazala, naj zakuri. Bil je pripravljen pomagati. Težava je bila, kako porodnico ločiti od otrok, da ne bi bili priča porodu. Naredila je zasilno zaveso. Tudi porodnica je doumela zadrego položaja, stisnila je zobe ob bolečinah in si na usta pritiskala rjuho. (Hory 1989: 109-110)

Ko je krčmarica slišala, kam sta namenjena, jo je potegnila na stran. Bila je seznanjena z razmerami na kmetiji. Svetovala je, da bi ponesla s seboj dve rjuhi, ker kmečki ljudje v bribih leže na goli slami. Kakšna sramota bi bila, če bi bilo treba kasneje poklicati župnika ali zdravnika in bi ga sprejeli nepripravljeni. Prvi vtis je bil presenetljivo prijeten. Pred nami je štrlela velika, zidana zgradba, pravi kmečki dvor na samem pobočju hriba. Drugačna pa je bila notranjost. Bila je preprosta, zaniker-na, neurejena kmečka hiša. Na desni strani dnevnega prostora, ki je bila hkrati spalnica, so bile postavljene druga ob drugi tri postelje. Ob nasprotni steni sta stali še dve. Devet otrok se je pognalo na pet postelj. Porodnica je ležala na šesti postelji v prostoru, med krikli otrok. Pričakovala je desetega otroka. Ležala je na slami, na postelji ni bilo posteljnine, blazine in žimnice. Na slami je ležala - na grozo babice - popolnoma naga. Žena je bila umazana, blatna in je smrdela. Najprej jo je umila, zato je uporabila svoje milo, ker ga pri hiši ni bilo. Opazila je, da se porodnica večkrat popraska po notrajni strani stegen. Vzela je povečevalo in presenečeno ugotovila, da ima garje. Porod so motile le zunanje okoliščine: v hiši ni bilo rjub niti plenice. Tudi opranih čistih cunj ni bilo. Tako ni imela ničesar, kar bi lahko podložila pod porodnico. Zato so se na lepljivo otroško kožo prijeli nešteti koščki slamnatih stebel, ki jih je s težavo odstranila, saj so varčevali z vodo. (Hory 1989: 115-116)

Mnoge nezakonske matere, ki so se udinjale pri kmetih za deklo in tam niso bile deležne usmiljenja svojih gospodinj, dejansko niso imele prostora za porod. Take reve je babica, stara mati Marije Horner, pripeljala na svoj dom, kjer so v miru rodile (po Horner:1994: 2). Veliko jih je rodilo v hlevu ali kakem drugem gospodarskem poslopju brez pomoči.

Notranjost bivalnega prostora hiše. V takih in slabših prostorih so potekali porodi kmečkih žensk še v prvi polovici 20. stoletja.

Razglednica, izdal Higijenski zavod Ljubljana. Hrani: Fotodokumentacija Oddelka za etnologijo in kulturno antropologijo.

Rodila je dekla. Zgodaj zjutraj je odšla svinjarica počistit svinjake. Nato je šla po steljo. Naenkrat je slišala tibo vekanje, ki je pribajalo izpod kupa slame. Najprej je pomislila, da je njihova mačka tu skotila mladiče. Ko je odgrnila slamo, pa je zagledala novorojenčka z odgriznjeno popkovino. Mater so našli na njivi; pobirala je krompir. Za njo se je vlekla krvava sled, ki pa je ni opazil nihče. Oče otroka je bil kmet, pri katerem je služila. To se je zgodilo leta 1935 v neki vasi v Labotski dolini na Koroškem. (Horner 1994: 3, 4)

Priprave na porod, velikost in snažnost porodnega prositorja so bili odvisni od gmotnega stanja družine: od števila postelj, rjuh, bivalnih prostorov, družinskih članov na eno posteljo, od socialnega statusa. Za 19. stoletje lahko te podatke črpamo iz matičnih, družinskih in zemljiških knjig ter iz franciscejskega katastra v kombinaciji z drugimi pisnimi viri (oporoke, ženitne pogodbe itn.). Za prvo polovico 20. stoletja je mogoče računati tudi na ustne vire. Sogovorniki, rojeni med letoma 1915 in 1925, nam lahko posredujejo podatke za konec 19. stoletja, ki so jih kot izročilo prejeli od svojih staršev, generacije, rojene približno med letoma 1885 in 1900.

Do sedaj je bilo v etnologiji o rojstvu veliko povedanega, toda zgolj z vidika šeg, kjer socialnega in ekonomskega vidika, žal, niso upoštevali (ali pa le izjemoma). Tako npr. ne vemo, katerega izmed bivalnih prostorov so največkrat preuredili v porodni prostor - ali je bila to *velika biša*, *mala biša* ali *kamra*; po kakšnem kriteriju so izbrali porodno sobo, ali so zaradi miru raje izbrali manjšo *kamro*, ali so zaradi velikosti raje izbrali *veliko bišo* ali *malo bišo*, ali pa so zaradi miru in prostorske stiske izbrali gospodarsko poslopje, npr. kaščo, kar po podatkih, ki sem jih zbrala na Dolenskem, ni bilo redko.

Gradivo o šegah ima vseeno neprecenljivo vrednost: rojstne šege so idealni vzorec družbeno zaželenega, vodilo, kako naj bi potekalo rojstvo - od spočetja do krsta novorojenca in vpeljevanja otročnice.

POROD V LUČI DRUŽINSKIH IN PARTNERSKIH ODNOSOV

S porodnico sočustvujejo in se veselijo njeni družinski člani in babica. Stopnja sočustvovanja in veselja pa seveda ni bila enaka pri vseh družinah. Porod je specifična situacija, v kateri še posebej pridejo do izraza družinski odnosi: dobri ali slabi.

Žena nadučiteljca, tudi sama učiteljica, je pričakovala prvega otroka. Mož se je obnašal brezčutno. Stanovanje je bilo v šolskem poslopju: kuhinja, dnevna soba in spalnica. Prišla je ob polnoči, kar je moža budo jezilo, tako da se je že na vratih babici opravičeval, ker njegov otrok pribaja na svet ob neprimernem času. Stanovanje ni bilo zakurjeno, bila je huda zima. Porodnica je ležala v hladni sobi, le na mizi je ležalo nekaj plen. Popadki so bili vedno bujši, kar je povsem normalno. Mož se je tega očitno zavedal in se začel slati. V stranski sobi je imel pripravljeno ležišče. Žena je začela stokati. To ga je razjezilo, zato je pribrumel v sobo in jo nabrutil, da naj bo tiho. Babica je bila zelo presenečena, da se lahko nadučitelj tako vede. Morala je celo sama zakuriti, da se ne bi otrok in porodnica prehladila. (Hory 1989: 59-62)

Šele na poti ji je povedal, da je otrok pravzaprav že rojen. Le žena ima napade slabosti in budo krvavi. "Pod posteljo porodnice je tekla kri - brez pretiravanja - tekla

je v potoku k vratom. Ležala je na postelji, na umazani žimnici čisto brez življenja." Odšla je v kubinjo in zabtevala od njenega moža, da nemudoma pripravi voz, s katerim bi spravili ženo v mesto. Odgovoril ji je, da sedaj ne gre nikamor, ker je utrujen. Potem se je obrnila na njegovo mater. Zelo se je razjezila in odklonila pomoč, ker mora nakrmiti živino, nabraniti otroke itd. Soseda, ki je bila tam, jo je prav tako odkurila z izgovorom, da ima veliko dela na njivi. Z veliko muko je prepričala njegovo mater. Med tem časom je ženo pripravljala za odhod, bila je umazana. Pripeljali so jo v bolnišnico. Ravno ko ji je zdravnik hotel vbrizgniti injekcijo, je izdibnila. Zapustila je pet otrok. Babica je bila budo pretresena, ni mogla doumeti, da mu je bilo več do živine kot do žene, ki mu je rodila pet otrok. (Hory 1989: 70-75)

Živela sta v leseni gozdarski lopi. Prostor je bil temačen, na mizi je gorela petrolejka. Žena je ležala na postelji vsa objokana in blede, med nogami pa je ležal novorojenček. Že zdavnaj je rodila. Ko je dobila popadke, to je bilo že dopoldne, je poslala moža po babico. Ta pa se je spotoma ustavil v gostilni in tam tudi ostal. Igral je karte in pil. Šele popoldne se je spomnil, po kaj je pravzaprav šel na pot. Imela sta že dva majhna otroka. Bila sta lačna in jokala sta na ves glas. Babica se je najprej zdrila na moža, nato je oskerbela porodnico. Ker so se ji otroci smilili, je ostala in jim skubala še večerjo. Čez noč je ostala pri otročnici. Ženska ji tega ni nikoli pozabila, bila ji je zelo hvaležna. (Horner 1994: 102, 103)

Poklicana sem bila k prvesnici zunaj svojega delovnega območja. (...) Ko sem prišla v bišo, je mož kričal nekako takole: "Ko te je tvoj šočl speljal in te pustil, si se trudila ujeti mene. Ti misliš, da sem tako neumen, da tega nisem pogruntal, ampak to boš že plačala, pa še kako." (...) Skočil je k postelji in jo hotel vreči z nje. (...) Odprla sem vrata in mu ukazala takoj iz sobe. Tedaj je žena sama skočila iz postelje, hotela je zbežati. Ko je vstala, ji je odtekla plodovnica. (...) Žena sredi močnega popadka ni mogla narediti koraka, počepnila je in otrok je padel v mlako plodovnice in krvi. Smrtno blede je obležala. (...) Mož je jokal nad ženo. "Poglej me, poglej me!" je prosil. (Štaudohar 1995: 48, 49)

Odnos nekaterih mož do žena je bil res slab, v kritičnih situacijah pa je to še posebej bodlo v oči. Babice so bile presenečene, kako malo sočustvovanja in nesebične pomoči so pokazali mnogi možje pri rojstvih tudi njihovih otrok. Iz njih je prav dostikrat seval hlad. Žene so, kadar so zaznavale duševno podporo svojih mož, pogumno premagovale porodne bolečine. Babica Marija Horner jih je skušala z zvijačo pritegniti, da bi sodelovali pri porodu. Ko je pričela babičevati, večina moških ni hotela biti zraven. Nekateri so odšli od doma in prišli šele čez čas nazaj, ko je bil porod že mimo. Nekateri pa so ostali doma in čakali zunaj. Po tem je babica sklepala, da jim žena nekaj pomeni. Može, ki so ostali doma, je skušala zaposliti. Najprej jim je ukazala segreti vodo, skuhati kavo, poskrbeti za otroke, če sta jih že imela, ko pa je bil porod že tako daleč, da je porodnica že rojevala, ga je poklicala v sobo in prosila, da naj ji pomaga. Prime naj ženo, da se bo lahko nanj naslonila, da bo lahko lažje in močnejše pritisnila, ko bo nastopil odločujoči popadek. Ko je bil otrok rojen, ga je še neokopanega hitro zavila v brisačo in ga izročila otrokovemu očetju. Skratka, prizadevala si je, da bi pri porodu sodelovali tudi možje oziroma očetje. Tistim, ki so to povabilo sprejeli, ni bilo žal (po Horner 1989: 68).

KRAJ PORODA:

POROD NA NENAVADNIH KRAJIH

Velikokrat je bilo že slišati, kako so prej ženske rojevale kar na njivah, ob cesti, na travniku, v gozdu in še kje. Vse to je res, vendar so bile to izjeme in ne pravilo. Rojstne matične knjige so vir, iz katerih je mogoče dobiti natančne podatke o številu takih primerov. Opraviti imamo s psevdogodovinskim spominom, ki deluje kot stereotip. Ljudje so si pripovedovali zgodbe o porodih na nenavadnih krajih ravno zato, ker je bilo to nekaj posebnega. Tudi babice nam poročajo o takih primerih.

Klicali so jo na samotno kmetijo v bribib. Do tja je bila speljana žičnica, ki je imela vagon za eno osebo. Od postaje do kmetije je bilo še pol ure boda. Porod ni šel nikamor. Bila je mnogorodnica, rodila je že sedem otrok. Zato se je babica bala. Svetovala je, da jo odpeljejo v bolnišnico. Takrat so imeli ljudje predstavo, da ko enkrat greš v bolnišnico, ne prideš več živ domov. Tako se je porodnica branila. Namesto nje je odločil njen mož; gre v bolnišnico. Vpregel je vola, na voz so vrgli "štrozak" in nanj položili porodnico. Ko so prišli do žičnice, sta v vagon vstopili babica in porodnica. Za njima naj bi prišel fant s njeno opremo. Toda, ko sta bili na pol poti, je nenadoma porodnica dobila močan popadek in rodila je. Babica je otroka komaj prestregla. Položila ga je v krilo in ga nekoliko zavila vanj. Ko sta se bližali postaji, je kričala na stražarja, naj bitro prinese odejo. Temu se je posvetilo, za kaj gre, saj je vedel, da je šla na porod. Porodnico so položili na odejo in čakali na fanta z opremo. Šele potem ju je lahko ločila. Mati je bila neizmerno vesela, ker ji ni bilo treba v bolnišnico. Potem sta šli nazaj v vagon, se peljali do postaje in z vozom do doma. (Horner 1994: 113-115)

Rodila se je na njivi, ko je mama žela ajdo. Na svet je prišla tako naglo, da mama ni mogla zbežati domov. Padla je na njivo. Zanjice so videle, kaj se je zgodilo. Gospodinja jo je dvignila, soseda pa je kar s srpom prerezala popkovino. Mama je kar čepe čakala, da se je rodila še posteljica. Gospodinja jo je obrisala kar s travo. Pospremile so jo domov, gospodinja pa je otroka nesla kar v predpasniku. Posteljico so zakopale na njivi.

To je babici pripovedovala tašča neke porodnice, ker je menila, da je preveč natančna in čista (Štaudohar 1995: 84, 87).

Šla je zet ajdo. Večkrat je morala v grmovje na potrebo. Ženske so se spraševale, kaj ji je. Pred poldnevom je zopet morala. Tokrat je nekaj nesla v predpasniku. "Saj slišite, kaj nosim, ne da se skriti." Rodila je nezakonskega otroka. Oče otroka je bil v Ameriki. Mati jo je dan za dnem kregala in zmerjala. Šla je za njim v Ameriko, ko sin še ni bil star leto dni. Tam sta dobila še dva sinova in hčerko. (Štaudohar 1995: 87)

Imeli so leseno bišo in nič svoje zemlje. Mož je bil bolcar, delal je oglje. Ona je hodila delat kmetom. Holcarji so si naredili lesene barake, kjer so prebivali v oddaljenih gozdovih. Včasih so jim žene nosile brano. Tam so ostali cel teden. V visoki nosečnosti, tik pred porodom, si je naložila v jerbas brano in v spremstvu hčerke možu nesla v gozd brano. Babica ji je to odsvetovala, češ kaj boš storila, če dobiš popadke na poti. Upala je, da se to ne bo zgodilo. Ker je bila sama doma, se je dogovorila s sosedo, da bo šla po babico, če bo pomoči, če bo pa podnevi, bo poslala hčerko. Čez dobri dve uri je vsa zasopihana k babici pritekla hčerka, da mora takoj z njo v gozd, da

mater hudo boli. Vzela je nekaj plenice, dve rjubi in srajco zanjjo ter odejo. Ko sta prišli, je otrok bil že rojen. Ležala je na senu, pokritem s staro odejo. Mož: "Nisem ji naročil, naj pride gor..." Čakali so na babico, otroka še niso ločili od matere. Bilo jo je sram, da je rodila v gozdu. Naročila sta voznika, ki sta mu zaupala, da ne bo povedal, kaj se je zgodilo. Doma ji je babica skubala večerjo, uredila porodnico in otroka, sosedo pa naprosila, da bo čez noč pri njej. Drugi dan je že ustala in opravljala gospodinjstva dela. (Štaudohar 1995: 44-47)

Porodi in izredne družbene razmere (vojna).

Klicali so jo k porodu kmetice manjšega kmeta. To je bil njun tretji otrok. Oče ga ni dočakal. Obsodili so ga na smrt, ker ni hotel v vojsko. Bil je pripadnik verske skupnosti Jehove priče, ki prepoveduje ubijanje. Rojstvo je bilo v znamenju velike žalosti vseh družinskih članov. Ženske niso ustrelili samo zaradi treh otrok. (Horner 1989: 108, 109)

Babica je opisala, kako so se odvijali porodi v begunskem taborišču. Opisuje porode nemških begunk iz Rusije, Romunije, Jugoslavije in izseljenk iz Ukrajine, Poljske, Rusije. V taborišču je bila preurejena ena baraka v zasilno porodno sobo. V tem taborišču je pomagala pri približno 800 porodih. Z mnogimi družinami je ohranila stike še po vojni.

PORODNICE

Smrt porodnice zaradi izostanka strokovne porodne pomoči.

Porod mlade kmetice na samotni gorski kmetiji, oddaljeni tri ure boda. Po njo je prišel neki mladenič. Ko je prispela, je na vratih čakal kmet, mož porodnice. Odpeljal jo je v gospodarsko poslopje, "Stöckl", ki je imelo le en prostor. Med potjo ji je razlagal, da se je otrok rodil že včeraj zvečer, popkovino mu je prerezala njegova mati. Ko sta vstopila v sobo, se je zgrozila. Po prostoru se je širil sladki duh po sveži krvi! Porodnica je ležala vsa bleda na postelji, pokrita do vratu. Bila je mrtva. Izkravela je. Kri je pricurela skozi posteljo na tla. Babica je iz obupa kričala na oba. Ker se tašča ni razumela s snabo, ni dala poklicati zdravnika. Šele zjutraj, je mož ugotovil, da mu žena ne odgovarja na vprašanja, je poslal po njo. Novorojenčka, ki je ležal v zibelki v kubinji pri ognjišču, je oskrbela stara mati. Skopala ga je in oskrbela popek. Babica ju je prijavila. Oba sta bila kaznovana. Vzrok smrti je bil banalen: izkravela je zaradi neizluščene porodne posteljice. (Horner 1994: 104, 105)

Babica je odklonila pomoč, ker je imela gnojno okužbo na prstu. Starejša babica iz mesta pa ni hotela iti, ker je bila vas oddaljena več kot dve uri boda. Babici iz sosednje vasi porodnica ni zaupala, ker je bila domačinka. Porodnica je nato pristala na babico-domačinko. Ugladala je strašen prizor; posteljica je bila porodnici iztrgana z maternico vred. Kričnila je in vprašala sosede, kaj so delale z njo. "Nič, porodnica je hudo krvavela. Otrok se je bitro rodil, ona pa je še krvavela; sama je zaukazala: "Potegnite, potegnite žnorce!" Babica je pokrila porodnico in zaukazala, da pošljejo po zdravnika, čeravno je bila že mrtva. Babica je imela srečo, ker je imela res gnojen prst, vendar jo je kljub temu zelo pekla vest. Porodnica je zapustila šest otrok. Babica se je morala zagovarjati na sodišču. Bila je spoznana za nedolžno, ker je zdravnik potrdil, da je res imela gnojno okužbo na prstu. (Hory 1989: 142-143)

Telesno prizadete porodnice.

Mati in bči sta na garab pripeljali žensko. Na garab je ležala z vrvo privezana telesno prizadeta ženska, verjetno z Basedowo boleznijo. Okoli vratu so ji visele golše vseh velikosti. Na vizito so tokrat prišli vsi zdravniki, kolikor jih je bilo v biši, saj se je izvedelo, da gre za posebnost, ki ji ni primere. Bila je tik pred porodom. Nibče ni mogel razumeti, kdo se je labko spozabil nad tem nesrečnim bitjem. Rodila je mrtvega, spačenega otroka. Zanosila je z nekim potujočim piskrovezcom, doma iz Bačke. Pri njih se je zadrževal sleberno leto dan ali dva. Z njo je bil vedno prijazen. Prenočeval je na postelji v blevu. Tu se je zgodilo. Ni se branila, ker si je to že zdavnaj želela. Babici je povedala, da je bil to najsrečnejši trenutek njenega življenja. Ljudje so se je izogibali, domači so se je sramovali. Umsko je bila namreč povsem normalna. Zato je toliko bolj trpela; želela si je ljubezni, ki je zaradi videza ni mogla pričakovati. (Hory 1989: 94-101)

V spominih je mogoče najti še opise porodov Romk, grofice, oficirjeve žene, bogate gostilničarke in nezakonskih mater.

Babiško mazaštvo. Babiško mazaštvo je drugo ime za nestrokovno porodno pomoč, ki so jo dajale domače, nešolane babice. Med ljudmi so bile tudi spoštovane. Ponavadi, sploh v odročnejših krajih, so najprej poklicali k porodu "izkušeno žensko", ki je že sama spravila na svet dosti otrok. Pri kompliciranih primerih so se stvari lotile v skladu z recepti tradicionalne medicine, velikokrat pa so izgubile razum in posledice so bile strašne - za otroka, za mater ali pa za oba. O tem pojavu poročajo vse tri babice. Nekaj primerov navajam.

Pri porodnici je že bila mazačka. Začela je priganjati babico, naj vendar že prične z delom. Pobvalila se je še, da jo je že pregledala. "Glavica je že čisto spodaj, vsak čas bo prišlo do poroda," jo je podučila. Za pregled si je roke namazala z maslom, pod nohti je imela polno črne umazanije. (Hory 1989: 145)

Mnoge vaščanke, same "dobre sosede", so najnevarnejši vrači, ljudski zdravniki in mazači, rojstvo in smrt sta prava vaška gledališka odra, kjer nastopajo te resnične sovražnice napredka in zdravstva s svojimi odvrtnimi umetniškimi prizori. Dodati pa je treba, da lajša nastope teh šušmark geografska zaprtost področij; to so večinoma nagubane, zgrbljene, izsušene stare lisice, ki pa napravijo nepopisno dosti škode (Hory 1898: 84).

Grdo so ravnale z ženskami, saj se pogosto niso potrudile niti toliko, da bi umile svoje skorjaste roke. V žepih svojih širokih kikel so nosile svojo čudodelno apoteko: od zarjavelih škarij, da so labko z njimi prerezale popkovino, pa vse do žarke masti in smrdeče čebule, ki so ju vtirale v bolne dele telesa. Posušena kuščaričina koža, črni sok iz nedozorelih orebov, luščine, precej vrst zdravilnih čajev iz posušeni trav; vse to je štetih k tem redkostim (Hory 1989: 84).

Pospeševanje popadkov in poroda.

Ko sem preiskala žensko in jo s toplo vodo očistila, sem z grozo opazila, kako je spolovilo oteklo in pordelo. (...) Porod se je zaustavil. Nastopil je čas porodniških čarovnic, labko so poizkusile svojo coprnijo. Posvet je sklenil: treba je dobro segreti opeke in žareče je treba naložiti v posodo, nanje je treba nalivati vino in v ta namen pripravljene zeliščne čaj. Porodnica je morala počepniti nad kadečo se posodo z vrelo tekočino, da bo smrdeča, a zdravilna sopara globoko prodrla v spolovilo in tako po-

spešila rojevanje. Žensko so od pasu navzdol zagnile z rutami. (Hory 1989: 185)

Pri porodih so poskušale pomagati z vsemi mogočimi sredstvi. Brez pomisleka so pripravljale zvarek iz strupenih rženih rožičkov. Spet drugo zdravilo je bilo solatno seme, ki so ga potrosili na razbeljeno kamenje. Nad to sparino mora čepeti porodnica (Hory 1989: 186). Babice so včasih pospešile porod s parno kopeljo, pa tudi s kininom, kar ni bilo priporočljivo. Največkrat so naredile parno kopel s pšeničnimi otrobi.

Prošnja za srečni porod. Za srečni porod so molili, šli na romanje. O tem poroča poljanska babica.

Prostor, kjer je bila porodnica, je bil majhen. Iz sosednjega prostora sem slišala govorjenje, slišati je bilo več glasov kot enakomerno deklamacijo. (...) Nalabno sem odprla vrata in pokukala vanjo. Na mizi je stalo razpelo, na vsaki strani je gorela leščerba, pred razpelom sem v slabi luči videla klečati nekaj ljudi. Na glas so molili rožni venec. Molili so zbrano. (...) Vprašala sem staro mater, kaj pomeni ta pobožna molitev. "Naš stari oče so trdno prepričani, ako bomo vsi goreče molili in prosili boga in mater božjo za srečen izid poroda, se bo prav gotovo iztekel srečno," je rekla žena. "Kakor bitro je Iva povedala (porodnici je bilo ime Iva), da se je pri njej nekaj začelo, je stari oče predlagal, naj srčno molimo za srečen porod in zdravega otroka." (...) Ko je bil novorojenček urejen, ga je stara mati lepo zavitega odnesla med molilce, položila ga je na mizo pred razpelo. Vpričo otroka so vsi molili litanije matere božje. Stari oče se je zabavaljeval za božji dar, ki so ga danes dobili. (Štaudohar 1995: 15)

SKLEP

Utrinki s področja kulture rojstva in babištva, ki sem jih črpala iz knjig babiških spominov, naj bodo spodbuda za raziskovanje te tematike. S tem prispevkom sem želela pokazati predvsem na pomen babiških spominov kot vira za preučevanje kulture rojstva. Babiški spomini so le dobro izhodišče za nadaljnje raziskave. Upam, da mi je uspelo prikazati razliko med realnim in idealnim tako v babiškem poklicu kot v kulturi rojstva. Prav ta razlika je predmet našega zanimanja. Vir realnega stanja so v tem primeru babiški spomini, vir idealnega pa strokovni babiški predpisi. Žal nisem mogla vedno primerjati spominov z drugimi ustreznimi viri, kar bi bilo zaželeno. To pa zato, ker sem hotela predstaviti kar največ tematskih poglavij in tako opozoriti na obseg in raznolikost zgolj enega tematskega sklopa - poroda. Sicer je treba povedati, da zahteva vsako tematsko poglavje vseh sklopov svojo raziskavo. V tem primeru pa smemo pričakovati bolj znanstveni pristop in doslednost pri upoštevanju vseh razpoložljivih virov.

VIRI:

- HORNER, M. 1994: Aus der Leben einer Hebamme. Wief - Köln - Weimar.
- HORY, L. 1989: Vse visi na popkovini. Maribor.
- LEKSIKON Dravske banovine. Ljubljana 1937.
- ROŽMAN, I. 1995-1997: Terenski zapisi.
- ŠTAUDOHAR, M. 1995: Spomini poljanske babice. Črnomelj.

LITERATURA:

- BORISOV, P. 1995: Ginekologija na Slovenskem od začetkov do leta 1980. Ljubljana.
- DÖMÖTÖR, T. 1981: Volksglaube und Aberglaube der Ungarn. Budapest, str. 149-159.
- GELIS, J.: History of Childbirth. Fertility, Pregnancy and Birth in Early Modern Europe. Oxford.
- HELSTI, H. 1994: From taboo breakers to toiler mothers. The stories of lone mothers in the folklore of Finnish countrywomen. V: Ethnologia Fennica 22. Helsinki, str. 6-12.
- KUHAR, B. 1972: Šege od rojstva do smrti. V: Odmirajoči stari svet vasi. Ljubljana, str. 180-186.
- LAVRIČ, V. 1949: Porodništvo za babiške in druge medicinske šole. Ljubljana.
- LAVRIČ, V. 1953: 200 let ljubljanske babiške šole (1753-1953). Ljubljana.
- MAKAROVIČ, M. 1985: Predgrad in Predgrajci. Ljubljana.
- MAKAROVIČ, M. 1988-1990: Zdravstvena kultura agrarnega prebivalstva v 19. stoletju. V: Slovenski etnograf 33-34. Ljubljana, str. 482-528.
- MÖDERNDORFER, V. 1964: Ljudska medicina pri Slovencih. Ljubljana.
- NOVAK, V. 1960: Od rojstva do smrti. V: Slovenska ljudska kultura. Ljubljana, str. 178-183.
- OREL, B. 1944: Slovenski ljudski običaji. V: Narodopisje Slovencev 1. Ljubljana, str. 265-275.
- PIRC, I. in B. 1937: Zdravje v Sloveniji. Prva knjiga. Ljubljana.
- ROSENTHAL, G. 1995: Erlebte und erzählte Lebensgeschichte. Gestalt und Struktur Biographischer Selbstbeschreibungen. Frankfurt/New York.
- ROŽMAN, I. 1992: Magijski in religiozni tabu. Tipk. Diplomaska naloga na Oddelku za sociologijo FF.
- SCHERZER, R. 1988: Hebammen. Weise Frauen oder Technikerinnen? Zum Wandel eines Berufsbildes. Frankfurt am Main.
- ŠARF, F. 1979: Porod in nega dojenčka v luči socialno-higienskih razmer. V: Traditiones 5-6. Ljubljana, str. 345-351.
- VALENTA pl. MARCHTURN, A. 1911: Učna knjiga za babice. Ljubljana.

Summary

MIDWIVES' MEMORIES AS A SOURCE OF STUDYING MIDWIFERY AND THE CULTURE OF BIRTH

Irena Rožman

The author started to study midwives' memories in 1996, when she was writing a contribution on the help at labour and the history of midwifery on Slovene territory. She arranged midwives' memories under thematic complexes, chapters and subchapters. The result of her work is a heap of papers with thematically arranged extracts from three books of memories: the midwives from the Lobotska dolina (the Lavamünd Valley) who worked in Upper Styria in Austria, the midwives from Slovenj Gradec and the midwives from the Poljanska dolina in Bela krajina. The present contribution was written to point out the importance of the memories for studying midwives' state and profession as a culture of birth. The author does not discuss methodological questions which are connected with the analysis of memories as a source for ethnological studies. The material is taken from three books, but only the part which refers to childbirth and midwives' state and profession is presented. Midwives' memories talk about midwives' profession and childbirths in rural communities. Midwives' memories are not texts full of meditation and moral regulations, but consist of facts. They are the only published works offering a review (though not a systematic one, as that is not their purpose) of various possible circumstances (family, hygienic, social, material etc.) of a childbirth in a village in the period between the two wars and the first two decades after WW II. On the whole they do not pass moral judgements in connection with the circumstances of a childbirth, at least not directly and explicitly, but they do enable us to picture the generally accepted schemes of evaluation and standpoints in the field of culture of birth and midwives' profession. And we can learn that there are the schemes that are almost unknown to our ethnology. There is still a lot of research work to be done in this area, especially fieldwork. The books of midwives' memories are therefore some kind of a landmark for further research. These works can help us judge the established way of thinking about what in that time was special and partly new, and what was settled in the knowledge of rural inhabitants about childbirth and the other natural phenomena connected with it.

The author tried to show the deviation between the real and ideal - both in midwives' profession and in the culture of birth. This very deviation is the subject of her interest. In this case the source of the real state are midwives' memories and the source of the ideal state are professional midwives' regulations. Unfortunately it was not always possible to compare the memories with other suitable sources, though it would be desirable. This is due to the fact that the author wanted to present as many thematic chapters as she could, and so to draw our attention to the great extent and heterogeneousness of just one thematic complex - childbirth. However, it has to be mentioned that each thematic chapter of any complex demands its own research. In this particular case, though, we may expect a more scientific approach and consistency in considering all the sources available.